

ERDÉLYI MÚZEUM

XII. kötet.

1895.

II. füzet.

Felméri Lajos.

(Emlékbeszéd. ¹⁾)

I.

Ápril 17 én lesz egy éve annak, hogy Felméri Lajos Székely-Udvarhelyt elhantolta szeretett atyjának egyszerű koporsóját. Néma bánattal, megtörten tért vissza övéi közé. Ám de le sem törölhette szemeiből a könyt, már leánykájának (Iré) betegágya mellett virasztott . . . hiába virasztott, a szeretett gyermek május 6-án elhunyt, s kis koporsója a ravatalra került.

Mikor meglátogattam a gyászba borult családot, s a bánatos apa könyes szemekkel hálásan megszorította kezemet, éreztem, hogy a kéz lázas. Felméri ekkor már beteg volt. Lánykáját ki sem kísérhette a temetőbe . . . ágyba került. A kór nagyobb és nagyobb erővel támadott, az elesigázott szervezet pedig napról-napra vesztett ellenálló képességéből s bár kezdettől fogva kizártuk a szerencsétlenségek oly hosszú sorozatát, a szenvedések és a csapások oly gyors egymásutánját egy családdal szemben, a mely annyi munka és annyi törődés után csak jókat várhatott, egy időn túl mégis megadással voltunk kénytelenek foglalkozni a catastropha eshetőségével, a mely 1894. május 22-én déli fél egy órakor, fájdalom, be is következett. Alig egy hónap alatt *egy* családból kidőlt a *nagyapa, apa és gyermek.*

Felméri Lajos meghalt!

Mikor az egyetem épületére felhúzták a gyászlobogót s a sajtó világga vitte a megrendítő hirt, csak akkor bontakozott ki a maga egyszerűségéből a valódi alak, a magas röptű szellem; csak akkor

¹⁾ Felolvastatott az Erd. Irod.-Társaság idei január 27-én tartott disz-
ülésében.

nyilalt végig a nagy veszteség tudata. Mert a míg élt, ő semmit sem követelt; sok érdemeinek semmi elismerést; fárasztó munkáinak semmi dícséretet; nagy tudományának semmi becsét; a míg élt, nem úgy élt, mint a piacz közepén áruló kúfár, a ki minden portékáját kirakja, hogy a járókelők lássák, hanem úgy élt, mint a kagyló, a mely a maga drága gyöngyeivel a világ előtt nem hivalkodik.

Elhunytával nem csak az az egy tátongó űr támadt, melyben ott a temető szélében koporsóját behantoltuk; a nagy veszteséget nem csak a meg nem vigasztalható család érezte és érezi, hanem érezte első szerben a Kolozsvári Kir. Tudomány-Egyetem, a melynek egyik nagyhírű tanára, disze, büszkesége és a folyó tanévre megválasztott *Rector Magnificusa* volt, a magyar neveléstudomány, a melynek irányt adott, s a melynek fundamentumát a nemzeti őserőre, a nemzet meghamisítlan karakterére fektette; érezte az erdélyi m. Közművelődési Egylet, a melynek örökös dísz-, s directoriumának állandó tagja volt; az Erdélyi Múzeum Egylet választmányára és sok más intézet és egyesület — éreztük és érezzük mi mindnyájan itt az Erdélyi Irodalmi Társaságban, a melynek kezdetől fogva kiváló buzgalmű alelnöke és derék munkássa vala.

A vesztés felek mindenike ott volt a temetésen; koporsóját elhalmoztak koszorúkkal, sirjánál őszintén gyászoló és dicsőítő beszédeket mondtak el; a szemek sem maradtak könny nélkül; Irodalmi Társaságunk koszorúja is ott pihent a szeretett alelnök koporsóján; a tátongó sir előtt, *Finály* Henrik dísztagja által, méltó módon búcsúzott el a kedves halottól, munkás alelnökétől és »most egy év mulva, midőn Társaságunk nagy halottjának emlékét megújítja, újra fájdalomba merülve, azt sirassuk-e, a mit halálával veszítettünk, vagy az enyhület nyugalomával emlékezve, arról elmélkedjünk, a mit nyert az oly gazdag étellel a nemzet?«¹⁾

II.

Ki volt Felméri Lajos?

Szegény székely szülők gyermeke, született 1840. szeptember 29-én Székely-Udvarhelyt; gondos nevelésben részesült; a szülők

¹⁾ *Gyulai* Pál Emlékbeszéde Eötvös József felett, a Kisfaludy-Társaság 1872. február 11-ki ülésén.

a szeretet egész melegével csüngtek a szép reményű gyermekén, a ki a székely-udvarhelyi református gimnáziumnak allandóan kitűnő növendéke volt. A gimnáziumot szülő városában végezte; nevelő lett gróf *Haller* József családjánál, elvégezte egyúttal az erdélyi református kollégiumokban akkor rendszeresített philosophiai két éves tanfolyamot is, a mely körülmény életpályájára döntő befolyással bírt. Ettől fogva idejét a philosophiai tanulmányokra szentelte.

1862. év őszén Sárospatakra ment, hogy *Erdélyi* János bölcsészeti előadásait hallgassa. A kiváló tudós a jelentkező ifjút sok figyelembe részesítette, ajánlatára Szathmári Király Pál akkori borsodmegyei alispán egyetlen fiának nevelője lett, mely állomás az Erdélyi házánál való lakással és ellátással volt egybekapcsolva. A fogékony ifjúra rendkívüli hatásu volt a nagyműveltségű tanárral való érintkezés s jöllehet 1863 őszén növendékével Budapestre ment, Erdélyivel való levelezése ez utóbbinak haláláig meg nem szakadt. Budapesten a protestáns theologiai főiskolában Molnártól és Ballagától hallgatta a philosophiát s egyszersmint a tudomány-egyetem bölcészeti karának is rendes hallgatója volt. A három évi egyetemi, illetőleg két évi theologiai tantolyam végeztével 1866. év őszén külföldi egyetemekre ment, beútaza Angolországot és Skóciát; Edinburgban félévig hallgatta az egyetemen *Masson* irodalmi előadásait. 1867. tavaszán beútaza a Skót felföldet, a nyári féltre a jénai egyetemre ment, a hol Fischer Kunó hallgatója volt. Ugyancsak e nyáron útaza be Franciaország egy részét, Schweitzot és Felső-Olaszországot.

»Schweitzot, bizony, az apostolok lovaival útaztam be, — mondá — mert akkor a pénzt, ép úgy, mint most, nem a szegény székely tanulók számára verték a pénzverdékben; ebédünk a zsemlye, italunk a patak friss vize; vánkösünk gyakran a szikla, takarónk a csillagos ég, a vacsorát elengedhettük magunknak, kárpótolt a természet, a melynek szépségei még a gyomrot is lebilincseltek.»

Az 1867—8. nyári félévet részint a heidelbergi, részint a thübingi egyetemen töltötte, a hol Vischer és Köstlin széptani előadásait hallgatta. 1868-ban az elhunyt Erdélyi János helyére, a sárospataki tanszékre hívták meg rendkívüli tanárnak, 1869-ben már rendes tanár lett. A tanítvány tehát mesterének székét foglalta el

és azt derekasan be is töltötte. 1871-ben megnyitotta a főiskolai aesthetikai múzeumot, melynek érdekében nagyobb utazásokat tett. Így az 1869-ki év nyarát Bécsben töltötte, a képtárakat tanulmányozta. 1870-ben pedig a főiskola költségén Róma és Nápoly képtárainak tanulmányozásában három hónapot töltött el. A kolozsvári Tudomány-Egyetem felállításakor 1872-ben a nevelés-tudomány rendes tanára lett. Az 1879—80. iskolai évben a vallás- és közoktatási magyar királyi miniszter megbízásából Angolországban tett nagyobb utat, a hol a közoktatásügyet tanulmányozta. 1890-ben Párisban találjuk, kormányi megbízásnál fogva két hónapon át tanulmányozta a francia és egyáltalában a műveltebb nemzetek tanügyi viszonyait és állapotait a világ-kiállításon.

»Barátom, írá 1890. szeptember havában írt levelében, szeretném ha négy szemem és négy lábam volna, hogy mindent meg-lássak és mindenüvé elérjek; a nap pedig oly végtelen rövid, hogy boszszankodom a természet ezen berendezkedésén.« E sorok mélyen jellemzik a fáradhatatlan, a lelkiismeretes munkást. Az egyetem bölcsészeti kara 1880-ban tisztelet. doctori oklevéllel tüntette ki; 1882-ben az országos középiskolai tanárvizsgáló bizottság elnökévé neveztetett ki; 1885-ben a tiszta-melléki ref. tanári egyesület választotta tiszteleti tagnak; 1885-től az Emke megalkotásában vett tevékeny részt, elnöke volt az alapszabályokat készítő bizottságnak, 1888. óta direktorium és 1890. óta tiszteleti tagja. 1886-ban az Erdélyi Múzeum bölcsészeti szakosztályának alelnöke, a helybeli mintaszerűen vezetett állami tanítónő-képezde igazgató-tanácsának nélkülözhetetlen tagja; 1891-ben a német Comenius-társaság választotta rendes tagjának, ezeken kívül számos tanító-egyesület sietett nevét tiszteleti tagjainak sorába igtatni. A kolozsvári Tudomány-Egyetem bölcsészeti karának 1882—3. tanévben dékánja, a következő évben prodekánja volt. Ide tartozik és megemlítem, hogy kétszer volt a Magyar Tud. Akadémiának tagjelöltje. A tudományos testület figyelme tehát feléje is irányult. A választásoknál azonban kisebbségben maradt. Mikor jelölése érdekében harmadszor is mozgalom indult és megválasztása kilátásba helyeztetett, tiltakozott ellene, kijelentvén:

»A tudományosság terén nem ismerem el a pajtáskodást. Én ma is az vagyok, a ki két évvel ezelőtt voltam. Nagyrabecsülöm a tisztelt Akadémiát és szerettem volna is bizalma folytán az oly díszes

társaságnak tagja lenni. De már nem érezném jól magamat benne, ha tolkodásnak látszó harmadszori jelöléssel jutnék tagjai sorába. < Igy akadémiai tagsága végképpen elmaradt. Talán első sorban kellett volna megemlékeznem a legnagyobb kitüntetésről, a mely Felmérit érte, s ez az, hogy a kir. Tudomány-Egyetem rektor-választói mult május havi ülésükből egyhangú bizalommal és szeretettel őt ültették a rektori székbe. Mikor előlegesen az el-, vagy el nem fogadás felől puhatolóztam nála, azt a választ nyertem:

>Szeretném kartársaim bizalmát és szeretetét elválasztani a dignitástól, a mit csak azért fogadnék el, mert annak a bizalomnak a kifolyása, a melyet nagyra becsülök. Ám ha ki kell üríteni e pohárt, megteszem, hogy a bizalmat kicsinyelni ne látszassam.<

Megválasztatásáról azonban már csak a halálos ágyán értesült, mikor már örülni a bizalomnak nem tudott.

Irodalmi Társaságunk alelnöki székét 1888. november 10-től fogva tölti be, az alakuló közgyűlés bizalma őt bizta meg e tiszttel, a melynek haláláig kiváló buzgalommal felelt meg.

Ime a sablonszerű életrajzi adat-halmaz. Láttunk benne egy kitartó küzdelmet, egy kitűzött czél felé való törekvést. Munkát munkára halmozott; mint a szorgalmas méh, gyűjtött télire, hogy munkájával a köznek később használhasson. Felméri nem úgy tanult és nem úgy utazott, mint sok más, a kik hónapokig hajóznak a tengeren, és meg nem kóstolják a tenger vizét. Ő szakkörében mindent megvizsgált, mindent feljegyzett, ezen töméntelen jegyzetben vannak lerakva későbbi neveléstudományi munkáinak fundamentumai.

Családi viszonyairól sem szabad megfeledkeznünk. Atyja Felméri Imre, anyja Bodrogi Borbára. Szerető édes anyját 1867-ben vesztette el, mikor ez kész fiában méltán gyönyörködhetett volna. Mikor egyetemi tanárként Kolozsvárra került, csakhamar megismerkedett a jeles református kollégiumi tanár, Fekete Mihály özvegyével, *Török* Borbárával, a kit a gondviselés sok jó lelkitulajdon mellett, kiváló szépséggel is megáldott. Az 1872. október havában megkötött frigy igen boldog volt; a gyermekek: *Margit*, *Lajos*, *Ilona* és *Miklós* igaz szülői szeretetben nevelkedtek fel; sajnos, hogy a derék nő tizenegy év múlva, 1883. május 27-én, életének 38-ik évében elhunyt, maga után hagyván a megárvult családot, a mely hiában

várta vissza szerető őrző angyalát, a gondos, jó anyát. Felméri sokáig gyászolt; 1884. december 26-án elvesztette *Miklós* fiát is és ezzel lelkében meg lett alkotva a triász, a szentháromság, ennek ajánlotta legnagyobb munkáját, a »*Neveléstudomány Kézikönyvét*« (1890.) ezen szavakkal:

»*Három drága lélek, anyám, feleségem és kis fiam te-lejthetetlen emlékének.*«

Az özvegység keserű éveiben a gyermekek nevelési munkáját, gondját nem csekély mértékben könnyítette meg özvegy *Török* Sámuelné *Petre* Borbára, a derék nagyanya, a ki a szépen fejlődő gyermekek iránt érzett nagy szeretettől ösztönöztetve, nem egyszer unszolta a gyermekek jövője miatt aggódó atyát újabb házasságra.

Felméri 1891-ben házasodott meg másodsor. Második neje, *Sándor* Emilia, azok közé a nők közé tartozott, a kik igaz anyai melegséggel igyekeznek a mostohákkal elfelejtetni az árvaságot. A család ismét boldog volt; az új fészekben ismét öröm támadt; a megelégedés újabb tanyát vert Felméri lelkében, milyen szomorúság, a fészek, mint láttuk, csakhamar feldűlatott, s a boldogság, a mely tegnap még ott csillámlott minden arczon, szétfoszlott, eltűnt, fájdalom, örökre!

Ime Felméri élete! tele küzdelemmel, munkával; az örömből kevés, a szomorúságból sok. A vihar akkor törte le, mikor a hangya szorgalommal összegyűjtött kincsek a nemzet szellemi vagyonsodására jobban és jobban lettek volna értékesíthetők.

III.

Pillantsuk át szellemi hagyatékát is.

Felméri Lajos olyan tudomány-körben mozgott, a mely a túltermelést kizárja. Neveléstudományt nem lehet írni sablonok szerint. »A neveléstudomány feladata, mondja Felméri, megtanítani az új nemzedék leendő nevelőjét, hogy működése sarkpontját ne elavúlt dogmákban, hanem az ifjú természetében és a nemzeti jellemben keresse.«¹⁾ A Felméri által így körvonalozott feladat sok megfigyelést, nagy tudást és egészséges judiciumot követel. Szükséges, hogy az ilyen paedagogus megismerkedjék az emberiség művelődésinek

¹⁾ Neveléstudomány Kézikönyve, Előszó.

egész történetével, a neveléstudomány összes eredményeivel, ez a nagy tudás; rá kell tennie kezét a szeme előtt fejlődő nemzedékek üterére; meg kell vizsgálnia a nemzet belső alkotását, szervezetét; felbonczolnia a szívet, az érzést, a hajlamot, az erőt, a szellemet, a melynek paedagogusa akar lenni — ez volna a megfigyelés, a nagy tudás alkalmazása; és tudnia kell helyesen itélni azokban, a miket lát és a miket megfigyel. Hogy a paedagogus mindezeknek a birtokába juthasson, oda igen sok idő szükséges. Ezen idő alatt alkotásra képtelen. Hiában van meg a tudás, a sablonok egyszerű ismerete; hiába utazunk, hiába ismerkedünk meg az idegen népek neveléstudományi vívmányaival, mert ha rá nem tesszük kezünket a nemzet üterére s meg nem figyeljük a nemzet individualis természetét, tudásunkkal csak rontunk egy szerkezeten, a melynek működését nem ismerjük; vagy csak registrálunk eredményeket, a mások megfigyeléseit, a mi nem a mi munkánk, a mi tapasztalatunk, de nem a mi érdemünk sem. Szolgái leszünk a mások tudásának és így sokat csalódhatunk. A jó paedagogus szintén gorcsóvel, bonczkással dolgozik. Tudnia, látnia, itélnie kell. A meg-megújuló nemzedékek új meg új hibákban, bűnökben, erkölcsökben és érényekben növekedik fel. Ha elmulasztja megfigyelni az állapotokat, örökre elmulasztott mindent, mint az az orvos, a ki betegénél a kór lefolyását minden pházisában meg nem vizsgálván, elmulasztott olyant valamit, a milyent többé látni nem fog, mert egy betegség sem egyforma lefolyású. Nagyot hibázik az, a ki idegen sablonok szerint akarja nevelni a magyart. A ki például német mintával, a német szervezetre illő és a német természetből kifolyó neveléstudományi dogmák alapján akarja a magyar ifjút kinevelni, az megront egy őserőt, egy őstermészetet; nem nevel belőle sem németet, sem magyart, hanem olyan valamit, a miből ismét nem lesz sem német, sem magyar. A ki a francia nevelést az angolba akarja beoltani, két természetére, hajlamaira nézve egymástól annyira elütő nemzet, mintha csak azt akarná, hogy az almafa körtéket teremjen. Igaz is, vannak a neveléstudománynak, mint magának a nemzeteknek, általános jellemvonásai. De a ki egy nemzetnek az ifjúságát veszi nevelése alá, az legyen tisztába annak a nemzetnek a természetével és azzal, hogy voltaképpen mit akar belőle felnevelni! Botorság volna fel nem használni, számba nem venni a neveléstudomány

eredményeit, a melyekhez más művelt népek annyi megfigyelés és kitartó munka után jutnak, de még nagyobb botorság a talajba oly növényeket ültetni, oly magokat elvetni, a melyek abból a talajból nem táplálkozhatnak és ki nem fejlődhetnek.

Felméri 1890-ben adta ki ¹⁾ „Neveléstudomány kézikönyvét.“ A nevelés elmélete, mint inductív tudomány — szerző maga constatalja — ²⁾ abban szólalt meg magyar nyelven először. E művében mindenek előtt arra az örökké mozgó, ezernyi-ezerféleképpen alakuló és változó tényezőre fordította figyelmét, a melyet *elmének*, vagy *léleknek* hívnak. Bevezeti az olvasót abba a lélektani laboratoriumba, hol oly édesen esik megfigyeléssel, tölteni az időt. Saját gyermekszobájában tett megfigyeléseiből indulván ki, célja volt a neveléssel foglalkozókat arra serkenteni, hogy megfigyeljék a gyermeket, kinek mysterium a világ, de a ki ránk nézve szintén egy kis mysterium. A deductio szószólóinál nem a gyermeki természet a fő, hanem valamely kész tantétel vagy tárgy, például míg Felméri a testi nevelésben a gyermek természetes vágyaiból kiindulva vizsgálja, hogy melyik mozgás felel meg az izom, a csont és idegrendszer fejlődésének: a dogmák hívei a tornából indulnak ki s a nyújtót tartván szem előtt, utóljára elhiszik, hogy a növendék teste van a tornáért és nem megfordítva; míg az értelmi nevelésben ő elsőbbben a gyermek töredékes figyelme, tapogatózó képzelete és nyelv próbálgatásai méreteiből, az erkölcsi nevelésben aesthetikai, vallásos és erkölcsi érzékenységből indul ki, keresi a hozzájuk alkalmazkodás útjait: a dogmatikusok didactikai tételeik rájárára húzzák a gyermek lelkét, mint a hogy testét a nyújtóra húzták Ezek volnának Felméri nagy munkájában az alapelvek.

Oly országban (Angolország) tevéen megfigyeléseket, a melyben sokat adnak a testi és a szellemi épségre, a nálunk elhanyagolt testi nevelés érdekeinek valóságos apostola volt, a ki a testi és a szellemi munka egymáshoz való viszonyát, azoknak nagy kérdéseit oly szakszerűen tárgyalta.

A nagyszabású munkát Felméri a M. Tudományos Akadémiához nyújtotta be kiadás végett. Egy fél év eltelt, míg annak csekély

¹⁾ Kolozsvárt, Ajtai K. Albertnél.

²⁾ Előszó.

részét átnézték. Félvén, hogy az így nyilatkozó késedelem a munka kiadását esztendőkre visszavetheti, a munkát visszavette, és 1890-ben kiadta a saját költségén.

A nemzet, mely Felméri ezen nagy alkotásában új dolgokat látott, az 1000 példányban nyomtatott munkát csakhamar elkapkodta, a második kiadás 1200 példányával együtt.

Angolországi tanulmányairól két kötetben számolt be hazájának. 1881-ben adta ki „Az iskolázás jelene Angolországban“ (Budapest 1881) című nagy művét, a mely nélkülözhetetlen mindazokra nézve, a kik a közoktatás kérdéseivel foglalkoznak. A két kötet Trefort Ágoston akkori közoktatási miniszternek volt ajánlva.

Ezek volnának Felméri Lajos nagyobb munkái. Szere-száma nincs azonban azon kisebb-nagyobb tanulmányainak, a melyeket az Erdélyi Múzeum-Egylet bölcsészeti szakosztályának folyóiratában, a tanügyi szaklapokban, a napi sajtóban közre adott. Kiváló becsesel bír a Magyar Polgár 1883. évfolyamában kiadott „*Nőnevelésünk bajai és társas életünk*“ című értekezése,¹⁾ a melyben a nő szereplését a társadalomban s leánynevelési rendszerünket bírálja meg.

„A magyar nő — mondja Felméri — a honfoglalás kora óta egészen a közel mult időkig, az egyszerű kunyhóban úgy, mint a fényes palotában, mindenekelőtt az anyai hivatásnak kívánt megfelelni. Működését a családi otthonban találta és ez az otthon egyzersmind a nemzeti jellem műtaragó terme és szövőszéke volt.“

Ma „ha a férfiak politikai szereplésük által a haza oszlopaivá, hazafiakká válnak, — folytatja — miért ne lehetnének ők analog működés útján honleányokká? A nő-egyletekben nem az anya a nő ideálja, hanem az okvetlenül szereplő honleány, a ki mindennap jobban és jobban elfelejti azt a nagy igazságot, hogy a legigazibb nőegylet a ház.“

„Sajátszerű ironiája a sorsnak, hogy míg apa és anya a társadalomban bizonyos zajt ütnek, addig gyermekeik otthon szellemileg és erkölcsileg szívzaggató csöndben éheznek.“

A gomba módra szaporodó különféle nőegyleteket a család „*kitelepítő intézetei*“ -nek nevezi.

¹⁾ Megjelent külön lenyomatban is ugyan abban az évben.

A mai kor Felméri szerint is másnemű anyákat kíván ugyan, mint a múlt, olyanokat, a kik gyermekeik erkölcsét és jellemét szőni és építeni tudják, kik férjöknek művelt társai tudnak lenni, s helyettük, ha kell, a család kormányzását is kezükbe tudják venni. Ám de ezt nem lehet leányainknak megadni azzal a neveléssel, a melyben a *véletlen* és a *dívat* szerepel főtényezőként. Van egy angol közmondás, a mely azt tartja, hogy a parlament mindent megtehet, csak azt nem, hogy nőt férfivá változtasson. „És mi ezt a lehetetlent próbáltuk és próbáljuk, mondja Felméri, midőn a fiúiskolák tantervét kikölesönztük leányiskoláink számára“. Leányaink nevelésének nem a tudományos akadémiába való jutás lehet a czélja, hanem az, hogy visszajusson a *házba*, a *családba*.

Felméri a nemzeti nevelés, az erős, egészséges magyar társadalom kiépítése munkájában talán kiméretlenül támaszkodott, az úttörő azonban nagyobb kapavágásokra, néhol robbantásokra van kényszerítve. A ki egy nemzetnek akar szolgálni, s annak régi megrögzött dogmáit, sablonjait akarja kiirtani, megsemmisíteni, az nem fog cilinder-kefével dolgozni, hanem borotva-élű késsel. Az úttörő operateur is, a ki az egészséges testről eltávolít minden beteg részt, a mely az organismust a maga egészséges működésében meggátolja.

Hát hiszen voltak is olyanok, a kik Felmérinek ezen természetével nem tudtak kibékülni. Voltak, a kik nagy munkájából kiszakítottak egy-egy megcsonkított példát, mondatot, óriási következtetések és torturák után elvetni valónak hirdették az egész munkát. Holott Felméri csak természetes volt, mint a ki magával az emberi természettel foglalkozott. A Budapesti Szemlében *Pauer* Imrével e miatt össze is tűzött.

„Ezek az urak, mondá baráti körben, egy általuk rossznak talált öltésért télvíz idején el szeretnék vetni az egész bundát és inkább nyáriban útaoznának.“

Ezen apró csípdesődéseken múlt, hogy Felméri az Akadémia nagydíjától elesett, a mi Felmérit erősen bántotta. Felméri szókimondó, sokat nem teketóriázó székelytermészet volt; mindenütt ott volt azonban az önzetlenség, a lángoló szeretet az ifjúság, a nemzet szent ügyével szemben. Ő szigorú is volt, a szigor nála azonban mindig a szereteten alapult.

Azokból a felolvasásokból, a melyeket ebben a Társaságban

időnként tartott, a nagy emberbaráti szív, a nagy gyermekszerető, a nemzeti karaktert féltő honpolgár gondolkodása, érzése sugárzott ki. Társaságunknak 1888. márczius 24-én ő volt az első felolvasója tanulmányának czíme: »*Tolstoj és a gyermekek.*» Felolvasta időnként még: *Hogyan kezdődik a beszéd? Lelki életünk köréből, Egy gyermek regénye, Nők a társadalomban*, című mindig szép és tanulságos értekezéseit.

IV.

Még néhány szót Felméri egyéniségéről.

Felméri nem egyszer panaszkodott, hogy szemei gyengülnek. Ez a körülmény mélyen érintette. Azért a ki őt csak az utcázáról ismerte, általában ridegnek, mogorvának, vagy éppen embergyűlölőnek képzelte, a ki mosolygásra, nevetésre képtelen. Többnyire sebesen járt és mély gondolatokba elmerülve. Gyengülő szemei miatt történt, hogy utcán csak megszólításra köszönt, csak ekkor állott szóba még barátjaival is. Ez a komolyság a katedrán és a hivatalos ügyek elintézésénél nála állandó volt. Baráti körben Felméri azonban egészen más volt. Kereste a bizalmas összejöveteleket, a melyekben igen otthoniasnak érezte magát. Itt csupa kedély volt; senki sem volt élczesebb nálánál és senki sem tudott úgy nevetni, mint ő. Adomái, a melyek most is közszájon forognak, a székely egészséges humor kinyomatai. A társaságnak éltető lelke volt.

Mint magán ember a gyengeségig jó, a katedrán inkább szigorú, de mindig igazságos. A tudásra fektette a súlyt; személynek kedvezni nem tudott. Az igazság mellől még barátjai érdekében sem tágitott, a mi neki nem egy kellemetlen percet szerzett. Ha bántották, könnyen engesztelhető és megbocsátó. Az összeütközéseket nem kereste, de ha mások ütköztek bele, helyt állott és nem csak védett, de kiméletlenül támadott is.

Nem volt az az ember, a ki bortigyük és vizet prédikáljon. Ugy cselekedett, úgy élt, a mint beszélt. Prédikálta a testi mozgást, ő maga is naponként nagy sétákat tett, a mi testi frissességét és elmebeli rugékonyságát állandóan fentartotta. Kitűnő gyalogló volt. Ezt különösen nyáron, fürdőkön tanúsította, a mikor fél napi utakat tett a legcsekélyebb fáradság nélkül. Ő alakította Kolozsvárt a lapdázó kört. Egyáltalában ezen mozgásnak köszönhetette Felméri

azt a testi és szellemi erőt, a melynél fogva a magára vállalt kötelezettségeknek oly energiával és annyi pontossággal tett eleget.

Fáradhatatlan munkás, a ki a napnak minden pillanatát jótékonyan használta fel. Vagy magának, vagy másnak, de mindig dolgozott. A társadalom, a sajtó, sokféle mozgalom nagyon is igénybe vették; a fáradtságot és a henyeséget nem ismerte, azért mindenüvé elérkezett. Minden jóra való ügyért buzdúltni tudott. Kitűnő szónok, szabad előadásai a katedrán mintaserűek voltak.

Ime Felméri Lajos rövid vonásokban való jellemzése. Ő már nincs többé! Az ő életkönyve betéve már, alakja az emlékezeté! Nyissuk fel mi, a kik hátra maradtunk, irodalmi hagyatékát, könyveiből tanuljuk meg, miképpen keli a nemzeti nevelést, a magyar nemzeti erős társadalmat felépíteni.

És különösen a nők előtt legyen Neveléstudományi Kézikönyve szent, melyben a nőt az emberi társadalom és nemzeti élet központjává teszi, a ki jótékonyásával melegít és világít, mint a nap, vagy rombol, mint a vihar és fagyaszt, mint a jég.

DR. MOLDOVÁN GERGELY.

Egy székely katonaköltő a múlt századból.

Az Adorján nemes székely családnak egyik tagja: *Adorján* Imre mint székely határőr strázsamester nemcsak hazáját szolgálta, hanem büfelejtésül s meg talán azért, hogy magát az írásban gyakorolja, verselni is próbált, a múzsának is áldozott.

A verslábakhoz s mértékekhez nem sokat értett a derék strázsamester, nem is törődött velük, nem akarta ő gondolatait is glédába szorítani, hanem összehajtott néhány ív jó vastag papírt, négyrétbe, azonképen meg is varrta jó erős fűzeté s aztán üres óráiban írt bele rimes sorokat, úgy, a hogy jókedvében, bánatában a szíve diktálta. Ha pedig hallott pajtásaitól verset, azt is leírta.

Ezt a versfüzetet az idő megsárgította, az utódok pedig az ősi házban, *Csik-Ménaságon* sajtot takartak vele, míg fia, *Adorján* Imre, jelenleg nyugalmazott főgimnáziumi tanár Csik-Somlyón, reá nem akadt. Tőle sógorához, T. *Nagy* Imre csik-szeredai tanárhoz jutott a megtépászott fűzet. Nagy Imre közölt belőle a *Figyelő* egyik régebbi évfolyamában két verset, minden bővebb kommentár nélkül. Ugyancsak Nagy Imre szíves volt nekem átadni a versfüzetet s egyúttal közölt néhány érdekes adatot írójáról.

A 4-edr. alakú fűzet a 3—43. számú lapokat tartalmazza. T. Nagy Imre szerint csupán az utolsó levele hiányzik az első két lapon kívül.

A fűzet tartalma komoly, és tréfás versek gyűjteménye. Nagy Imre úgy véli, hogy Adorján inkább lemásolta ama verseket, melyek a múlt század közepén a székely határőrök közt forogtak közszájon s hogy ez a versgyűjtemény voltaképen csak az ő írásgyakorlata, melyet — úgymond — titkon, elbújva írogatott össze. Még pedig azért titkon, mert apja, ki szintén strázsamester volt, szigorúan ellenezte, hogy fia írni megtanuljon. Ellenezte pedig amaz elkeseredése miatt, mert ő, az öreg, egyszer nagy kárát adta írástudásának. Egy

magasabb rangú tisztje kezesnek íratta nevét egy kötelezvényre, mely miatt az öreg Adorjánnak ősi birtokait elvették. Ezért az öreg székely a legszigorúbban megtiltotta fiának, hogy írni tanuljon.

Nem csatlakozhatom a T. Nagy Imre ama véleményéhez, hogy ez a versfüzet nagyrészből szájhagyomány útján fennmaradt versek gyűjteménye volna. Ellenkezőleg, nagyon csekély része az, mely szájhagyomány útján gyűlt volna össze. Föltevésem alapja épen az az alap, melyre T. Nagy Imre a magáét helyezte. Ezt írja nekem közlésében: »Hogy a versek nagy része szájhagyomány útján van írásba foglalva, kitűnik abból is, hogy a verses formát inkább csak a rimelés összezsengéséből lehet kiérezni némely darabnál.« Azt hiszem, hogy a szájhagyomány útján maradt versek sokkal ritmikusabbak, szóval igazi versek, a milyen van is egy-kettő a gyűjteményben. A *nép*, az tud verselni, folyékonyan, a legtökéletesebb ritmussal. De Adorján, a jámbor székely határőr, iskolázott elmével, érző szívvel, de kevés verselési tudománnyal papírra tette a maga gondolatait, úgy, a hogy tudta. Elismerem, van szájhagyomány is e versek közt, ámde legnagyobb része annyira egy gondolatmenettel, egy egyéniséggel jelleget van írva, hogy merem Adorjánt szerzőjének vallani.

Nem kívánok ezúttal részletesebben foglalkozni a versfüzettel, hanem inkább arra szoritkozom, hogy ismertetem néhány darabját.

A komoly tartalmú költemények elmélkedők, kesergők. Írójuk szerelmi bánatát, majd meg elhagyatottságát panaszolja. Az elmélkedők közt egészen lendületes »*Az igaz barátságról*« szoló:

Azt kérdezik sokan töllem a Barátság mitsoda
De mivel az elrejtetet, aszt feleltem csak arra
Oly dolog melly csak könnyen dől nehezen kaptsolkodik
Mert barátod ma melléd ül holnap rád áskálódik.

Majd így folytatja:

Jajgatsz talám, hogy barátod titkodat kimondotta
Nem barátod ám azt tudgyad, mert titkod felbontotta
A barátság kettő közt jár, de oly csinos járomba
Hogy elbomlik próbáld meg bár mihelyt oszlik háromba.

Elméledő költeményeiben sok eredeti eleven hasonlata, képe van, de meglehetősen hosszasan tárgyal egy-egy témát. A nép nem

okoskodik annyit, a szájhagyomány nem igen tart fönn ilyen hosszú — ez például 16 strófás — pusztán csak elmékedő verset. Ellenkezőleg épen, mint például a népballadákat, rövidség, tömörség jellemzi azt, amit a nép versbe foglal.

A változó szerencséről két verse is van Adorjánnak, az egyikben arról panaszol s oktat, hogy a szerencse tündérkereke után örömmre bú következik, a másikban igen hangúlatoosan és érzéssel ír saját sorsáról:

Bokros bánat, mely unalmat szívemnek szerzettél
Sok ezerszer nem tsak egyszer bánatra vezettél
Velem sok jót remélettél, de csak árnyékkal fizettél.

Nem reméltem, nem is véltem, hogy engem megcsalnál
Állóksággal s ravaszsággal így megjártoztatnál
De ám látom mesterséged, megrontottál kétszinséggel.

Nagy gyötrődést szivtörődést én bennem szerzettél
Legyen elég ha már félig engemet megöltél
Sok bánatba meritettél busulással epesztettél.

Alig két lapra reá következik egy dal, mely már egészen *népdal*, de más is a hangja, a menete. Ezt már *másolta*.

Csitsiri borsó vad lentse, fekete szemü menyetske
Én szívemet ellopta ő magának elcsalta.

Egészben külön figyelmet érdemel e fűzet egyik legszebb darabja, mely egy párját vesztett »görrlítze« panaszáról szól.

Egy árva görrlítze madár	Fogva látván édes társát
Kinek nintsen olyan határ	Asszu ágra száll, siralmát
Mely kedvét találhassa	Igy kezdi keservesen,
Lábait megnyugtassa	Hogy éppen megepedgyen

„Jaj keserves árvaságom
Elvesztettem édes társom.“

Majd, miután elmondja, hogy sohasem jut igaz vigasságra, így folytatja:

. . . Lábom nem teszem zöld ágra
Holtig érte busulok
Asszu ágon burukkolok.
Bánatom magamban tartom

Szivem sebét nem mutatom
 Mi legyen ez, a tugya
 Ki maga is próbálja.

Fölsóhajt aztán:

Ninesen penna ki leirja ezt tudhatná magyarul
 Irjon ám nagy kinokat, de nem jedzi bajomat.

Ez a két sor is mutatja, hogy ő maga, a pennás ember írta.
 A panasz így végződik bájosan, megkapóan:

Azért edgyütt tsak szenvedgyünk,	Eljő tudom az az óra
Együt kincsem megepedgyünk.	Azt iratom koporsómra
Avagy kinod felváltom	„Egy sziv itt van ki szivét
Végső órámat várom.	Idezárta sziveért.“

Van néhány jó humorral tele vers vagy ha úgy tetszik rigmusos próza a füzetben. Egyikét T. Nagy Imre közölte. Ez egy verses gúnydal a német ellen, így kezdődik:

Enim pluntrát németi
 Matár Emper nefeti . . .

Az egész vers közölve van a Figyelő amaz évfolyamában. Ez a vers azt hiszem már szájhagyomány útján maradt fön.

Van azonban eredeti humoros verse is Adorjánnak. Én annak tartom »A kortsmán lévő asszony ének« címűt, mely az iszákos asszonyokkal évelődik. Ezzel a tárgygyal szívesen foglalkozik a strázsamester uram, két verse is van róla s az egyik, a leghosszabb az egész gyűjteményben, 26 strófából áll, ennek czime »Az iszákos asszonyokról«. A rövidebb: »A korcsmán levő asszonyok éneke« így kezdődik:

Örömében a szivem éppen megmozdula
 Mert régen szomjuhozott torkom megmosula
 Ez az oka, hogy örvendek,
 Mert ma jókat hörpentek.

Aztán így végződik:

Vagyon még az uramnak
 Kendere szalonnája fél véka buzája

Mig abba tart, ihatunk
 Kedvünkre mulathatunk.
 Hadd dolgozzék az ebunta.
 Mi arra ne hajtsunk. Ámen.

Tréfás »az elveszett pipáról« szóló ének is.

Csuda dolog csak nem régen történt
 Hogy a pipa indított nagy örvént
 Kin az ég és föld rendes módgyok szerint
 Siránkoznak velem mind fejenként.

Vallyon ugyan ki hallott oly csudát
 Hogy a pipa megunta az urát
 Pipa szára az ő tsutoráját
 Csutorája pedig a zatskóját.

Megharagutt pipa az urára
 Pipa szára ő csutorájára
 Csutorája az ő zatskójára
 Elbujdostak szélyel az világra

A pipa ment Német ország felé
 Pipa szára Lengyel ország felé
 A zatskója Török ország felé
 Nagy Mántova felé.

A pipa gazdája aztán tovább kesereg, tréfás bánattal s így fogadkozik:

Nagypénteken bizony húst nem enném
 A szombatot ugyan megböjtölném
 Hogyha aznap én meg nem ehezném
 Csak pipámat szájamba vehetném.

Egészen friss, jó kedvvel buzdít végül az elveszett pipa keresésére imígyen:

Taligára csillagok üljetek	Magam pedig csak itthon maradok
Serény vadak sajkán evezzetek	Addig szomorkodom sirok
Poros úton ti halak menynyetek	Valameddig jó hirt hallok
Én pipámat nosza keressétek.	Hogy ha hallok, azután vigadok.

Ebben a részben igazán kedélyes hang, jóízű népies humor vonul végig.

Nem kevésbé sikerült, sőt a legjobb a gyűjtemény vidám versei között »*A vén leány örömeről*« szóló. Ezt befejezésül kiadom egész terjedelmében, még csak annyit jegyezve meg, hogy ha valaki részletesebben kívánna foglalkozni ezzel a versfüzettel, az bizony nem teljesítene haszontalan munkát.

A vén leány örömeről.

1. Jaj, nagy öröm fogta bé szivemet
Mert fejér gyolcs lepte bé fejemet
Régtől fogva kit hordoztam
Oda van a párta, üsse meg a gutta.
2. Szinem mely rutul vesztettelek
Oh miképen téged felejtselek
Hogy nem vesztél még az előtt, oh gyönyörű párta
Bárcsak negyven esztendővel ütött volna.
3. Vénebb leány nem volt a városba s faluba
Nem is mértem már járnai az utczába
Mert mindenek busítottak. De oda a párta
Üsse meg a gutta.
4. Csaknem estem gyakorta kétségbe
Ha mást láttam menyasszony köntösbe
De én is már vigan vagyok
Mert oda a párta, üsse meg a gutta.
5. Uram nagyon gazdag iffiu és szép jó
Sok jószága szántófölde s a városba jó
Faluba, bíró asszony vagyok mint akárki, mert oda a párta
Trutzra, büszke lányok én szivem azt várta.
6. Ha mentem is férhez én későbben
Ifiabb asszony sincsen az helységben
Frissebb lépő menyecske sincs, mert oda a párta
Csak csufoljon más, akárki, üsse meg a gutta.
7. Mert ha vénnek tartottak is mások
Az is voltam nem tagadom, tudják azt a szídók
De ám mind ifjodtam, hogy oda a párta
Uram szeret mint a lelkít, én szivem azt várta.

8. Akárhol elő merek én most állani,
 Merészelek most mindennel bátran beszélgetni
 Oly friss vagyok, mint az páva, mert oda az párta
 Bizonyítja gyenge ortalóm, szímem azt kívánta.
9. Most már bánnyák, kik el nem vettenek,
 Nagy bánatba miattam estenek.
 Mert nem jöttek s el nem vettek annyit restelkedtek
 Ők gyötrődnek s én vig vagyok,
 Mert oda a párta, üsse meg a gutta.
10. No vén szüzek s vén szotyorok.
 Nemde nem szép vagyok?
 Im szép kontyom és fátyolom most láttyátok
 Jegybe adott piros csidmám tudom kívánnyátok.
 De szerzette ezt a jó konty, nem a veszett párta
 Üsse meg a gutta.
11. Im a jó konty nézzétek mit tsinál,
 A vénből is mely ifiat formál
 Kivánná még most akárki, hogy oda a párta?
 Élj, jó konty vessz el párta, üssön meg a gutta
12. Ó áldott konty téged ki dicsérhet
 Ki tud róllad mondani eleget?
 Hogy nem estél a fejemre
 Bárcsak negyven esztendővel veszett volna a párta
 Tengeren túl gyermek kézbe ütte volna a gutta.
13. Ha gyöngy pártát találnék az uttszán, megtapodnám,
 A falu piattzán fel nem venném, sárba nyomnám.
 Csak rosz a párta, száz aranyért nem hordoznál,
 Szivem ugy meguntá.
14. Mert ötvenhét esztendeje szinte,
 Hogy a párta felhágott fejemre
 Itélték is talán aztot, hogy a fejemhez forrott
 De már oda a párta
 Üsse meg a gutta. Ámen.

GYALUI FARKAS DR.

Északkeleti Európa története

s az újabb magyar irodalom.

(Első közlemény.)

A magyar irodalom újabban sűrűn foglalkozik a régi erdélyi fejedelemség külföldi összeköttetéseinek történelmével. A magyar történelmi társulat Budapesten (a mely 1867. óta áll fenn s mintegy 2000 tagot számlál) tíz évvel ezelőtt «*Magyar Történelmi Életrajzok*» czim alatt egy korhű mellékletekkel illusztrált vállalatot indított meg, mely a magyar történelem kiváló alakjainak népszerű, de kütfő-tanulmányon alapuló, életrajzát adja a művelt közönség kezébe. E vállalatban jelent meg I. Rákóczi György hírneves erdélyi fejedelem két fiának: Zsigmondnak és II. Rákóczi György fejedelemnek életrajza, melyet *Szilágyi Sándor* a legjelesebb élő magyar történetírók egyike írt, ki egész életét az erdélyi fejedelemség történetének szentelte, s e tárgyat monographiákban és becsesebbnél becsesebb kütfő-kiadványokban dolgozta fel, illetőleg világította meg. A két említett életrajz nemcsak localis szempontokból, nem Erdély különleges álláspontjáról taglalja hőseinek életpályáját, de biztos kézzel festi meg keretét annak a nagy szerepnek, melyet a Rákóczi-ház Európa keletén s mondhatni a protestáns mozgalmak révén a nyugaton is játszott. Hogy Szilágyi úgyszólván képét adhatta az eseményeket mozgató e két alaknak, csakis hosszas és szerencsés levéltári kutatásai eredményeinek köszönheti, melyeket a M. Tud. Akadémia nagy liberalitással tétetett közzé. Legelőbb kiadta az erdélyi magyar diplomataik jelentéseit, melyek a budapesti országos levéltárban őriztetnek: «*Levelek és Okiratok I. Rákóczy György keleti összeköttetéseihez*» 924 lapon, 1883-ban. Öt évvel később megtalálták a gyulafehérvári káptalan levéltárában, ugyancsak I. Rákóczi György diplomatiai levéltárának egy másik részét, melyet a magyar Akadémia egy 905. lapra terjedő «*I. Rákóczi György és a Porta*» czimű testes kiadványban tétetett közzé. II. Rákóczi György diplomáciai működéséről már 1874-ben jelent meg egy terjedelmes kötet «*Okmánytár II. Rákóczy György diplomáciai összeköttetéseihez*» (740 lap), de ez a kötet, anyagát nézve, kissé egyoldalú kutatások alapján állítottatott össze, s a külföldi levéltárakat nem

vette figyelembe. 1890—91-ben Szilágyi Sándor messzeterjedő kutatásainak sikerült az egész anyagot — már a mennyire az efféle gyűjtemény teljesnek mondható — a lengbergi Ossolinski-könyvtár, a bécsi és svéd állam-levéltárak s a moszkvai állami levéltár adataival kiegészíteni s két kötetben egy oly okmányfárat szerkesztett, mely tartalmánál s a szerkesztő felvilágosító jegyzeteinél fogva méltán érdekelheti Kelet-Európa történetíróit. A gyűjtemény czime: «*Erdély és az északkeleti háború. Levelek és okiratok. Két kötet. 635 + 596 l.*» (Igen jó s pontos tárgymutatóval.) Kiadta a Magyar Tud. Akadémia. A két kötet az 1648—1660-ig terjedő északkeleti európai történet minden tünetére tartalmaz becses, eredeti adatokat, melyek nemcsak kiegészítik az eddigi tudást, hanem új szempontokat, új látkört nyitnak meg a bűvár előtt. E munkák használatát idegen bűvárra nézve szerfölött megnehezíti egy fontos körülmény. Az életrajzok természetesen magyarul vannak írva, de az Okmánytárakban közölt anyag legnagyobb része eredetileg is magyar nyelven íratott. Erdély diplomáciája a XVII. században ugyanis teljesen magyar, a követek magyarul írnak a fejedelemnek, s értvén a különféle nyelveken, jegyzékeikben jobbra magyarul közvetítik a más nyelvű nyilatkozatokat. A lengyelekkel természetesen latinul folyik a levelezés, a svéd jelentések magyarra vannak fordítva, német fordítások a M. Tud. Akadémia kiadta Ung. Revueben (1890. X f.) jelentek meg. Az európai történelem atyja Ranke Lipót, a velencei diplomaták kiténő jelentéseinek felhasználásával, egész új világot nyitott meg a történetírás számára. Nem túlozunk, s a hasonlatot csakis annyiban akarjuk alkalmazni «valeat, quantum valere potest,» állítván, hogy az erdélyi követek jelentései analog fontosságúak Európa keleti történetére, mint a velencei követekéi a Nyugat s Közép-Európa XVII. századbeli eseményeinek megítélésére nézve.

Tekintve az anyag nehéz megérthetését, továbbá azt a fontos kölcsönös érintkezést, mely Erdély s ezzel együtt a magyarság és a kis orosz-elem: a kozákság közt a XVII. században történt, s így nemzetközileg egy új oldalát mutatja be a kis orosz nemzet historiájának, rövid vázlatban tájékoztatjuk a közönséget e kiadványok tartalma felől.

I.

Magyarországot s a régi Lengyel királyságot természetes határ választá el egymástól: a Magas Kárpát havasai, melyek ugyan nem képeznek áthághatatlan akadályokat, de a Dunát, mint főfolyót uraló magyar királyságnak jó határokat biztosítanak. A természet e földrajzi határt kapunak alkotta meg, melyen egyfelől bemenetet nyitott a Duna-Tisza síkja felé törekvő néparadatoknak, de egyúttal kimenetül is kínálkozik mindazoknak a befolyásoknak, melyek a

természetes határt a keleti galicziai országrész birtokával óhajtották biztosítani. Ezt igazolja a magyar, lengyel és kis-oroszl történelem. Egész sorozata a hadjáratoknak vívatott azért, hogy Magyarország egy határtartományt szerezzen, éjszakketlet felé védvonalul s csak az első Jagiello uralkodása veti végét e folyton változó birtoklásnak. A lengyelek viszont zálog fejében bírnak Magyarország éjszaki részéből egy csomó iparos várost, bírnak háromszáz éven túl, de nem sok hasznok van belőle. Elnézve a törekvésektől, bizonyos politikai egyensulynak az érzete fejlődött ki a két ország között, egyiknek sem volt különös haszna a másiknak a romlásából, mind a kettő katolikusk hitéből folyólag térítők szerepet játszott, a lengyelek éjszakketlet, a magyarok délkelet felé, azonfelül a personalis unio, mely Anjou Lajos idejében közelébb hozta a két államot, folytatódott I. Ulászló személyében s csak erősödött a közös politikai érzés a Jagielok magyar-cseh ágának 1490—1526. terjedő uralkodása alatt. Ehhez járúlnak a köz- és magánjogi institucziók párhuzamos fejlődése, a nemesi rend társadalmi helyzetének hasonlósága, a vitézségnek kölcsönös megbecsülése, úgy hogy ez összeköttetések különféle szálainak földériteése méltó feladatát képezné a történetírásnak. Majdnem egy évtizedig állandó pályakérdése volt a magyar Akadémiának hg. Czartoryski adományából ez a tétel, hogy a lengyel-magyar összeköttetések története deríttessék fel. Azonban pályázó nem akadt, a magyar búvárok nem tudtak lengyelül, a lengyelek meg nem értettek magyarul. Hozzájárúl ehhez még az is, hogy a legújabb időkig a népek egymásra hatásának kutatásában alig kerestek egyebet külsőségeknél, s máig is nyugaton s keleten egyaránt igen sokan — meglehet tiszteletreméltó indokokból — a historiai fejlődésben nem látnak egyebet, mint modern vezérezikkek állításaira vonatkozó bizonyítékot. Röviden szólva, ma is csak ott vagyunk, a hol előbb, mert már azt is haszon számba kell vennünk, hogy német pápaszemen keresztül olvassuk az éjszakketleti Európa tudományos törekvéseiről szóló híreket.

A lengyel-magyar érintkezések fontosságát különben a magyar történetírás általánosságban mindig hangsúlyozta, de e tekintetben csak az 1526-ig terjedő korszakot tartotta szem előtt. Először, mert a közös emlékek gloriája szembeötlővé tette a viszonyt, s mert a kútforrások egyényelvűsége s aránylag nem bő volta hozzáférhetőbbé, érhetőbbé tette a helyzet megítélését. A XVI. század óta azonban ez összeköttetések tanulmányozása már mélyebb tárgy- és részletismeretet feltételez. Ha egy bányász hasonlattal akarunk élni: úgy vagyunk vele, mint a mikor a sokféle ércvegyületet tartalmazó fakó-érczből hosszas és gondos eljárás után kell az aranyat nyernünk. Azonfelül megváltozván Magyarországnak is úgy politikai, mint nemzetközi helyzete más szempontokból kell megítélnünk a két országnak viszonyát.

Magyarország a Jagiello-dynastia utolsó sarjának II. Lajosnak halála után három részre oszlott, mely megoszlás 1541. ment végbe. A nyugati rész a Habsburgokat uralta, a déli vidék s az ország szíve közvetlenül török hatalom alá kerül, míg keleti Magyarország s Erdély, a magyar földrajzi egységnek e keleti szárnybástyázata: török felsőség alatt ugyan, de külön országgént megmarad választófejedelemségnek. Nincs ország Európában, mely nyilvánvalóbb bizonyosságát adná a természeti tényezők alkotta egység kölcsönözte erőnek, mint e három részre darabolt magyar királyság. Mindegyik rész külön vegetál, más a központja, s mégis a török kiveretése után újra egyesül az egész ország. Legjelentékenyebb szerep jutott a Kelet-Magyarországot képviselő *Erdélynek*, mely a régi magyar politikai hagyományoknak, az alkotmányos szabadságnak, a jogfolytonosságnak őre s letéteményese maradt. Nem hűbéres tartománya a portának, nem keresztyénellenes vajdaság, hanem a politikai esélyekkel számító eszélyes politikai iránynak a megtestesülése, melyet nagy államőrfiak a saját és országok érdekében diadalra is tudtak vezetni. Erdélynek nemzetközileg hármass feladata volt. Nyugat felé a németekkel szemben képviselte a protestánsok vallásszabadságát s a magyar alkotmányt, délfelé a saját különállását kellett ügyes diplomataival a portánál megóvni s éjszakkélet felé azon hatalmak és erők érdekkörének lett részese, mely a török ellen fordult s annak előrenyomulását nem német módra, vagyis védőleg, hanem támadólag igyekezett meggátolni. E hatalmak: a lengyel királyság, az orosz czár, a moldvai és oláh vajdák, s a kis-oroszok. Nagy munkásságot csak ott lehet kifejtetni, a hol a természetadta erőket a tevékenység szolgálatára alkalmazhatjuk. Ily természeti, yers erőt képviselnek a kis-oroszok, a mely állam ezeket megnyerte, az győzött. A töröknek rendelkezésére állott a tatárság; a míg erős volt, nem volt mitől tartani éjszakkélet felől; de a kis-orosz kozákságon, ezeknek törhetetlen s a mohamedánokénál nem kevésbé fanatikus keresztyén vallásosságán megtört minden erő. Ez a szerep nyitja a kis-orosz elem nemzetközi fontosságának. Egy óriás buzogány ez a vitéz nép — egy más állam kezében; magok nem tudnak hatalommá válni; ezért a versengés birtokáért. Ebben Erdély is részt vesz.

II.

Messzebbre kell visszanyúlunk: a XVI. század első felébe, ha a tárgyalás alatti munkák anyagát megakarjuk világítani.

Magyarország keleti részén a Habsburg dynastia a XVI—XVII. század folyamában nem tudott uralomra jutni. A törökök mohácsi (1526.) győzelme után a Szapolyai-dynastát uralta ez ország, mely ifjú család a lengyel királyi házzal való házasodásából meríté a souverainitás zománczát. János királynak (1526—1540.) Izabella, II. Sigmund Ágost király testvére, volt a felesége. Fia János Zsigmond

(1540—1571.) már lengyel kirlyjelölt. E család kihalása után a Báthoryak kerülnek, mint választott fejedelmek Kelet-Magyarország élére, elsőnek közöttük Báthory István, a magyar fajnak ez a legkiválóbb képviselője, kire egyaránt büszke anyja a magyar föld, s második hazája, országa: Lengyelország.

A magyar történetírás is foglalkozott már Báthory Istvánnal. *Szádeczky* Lajos, kolozsvári egyetemi tanár levéltári kutatások alapján megírta királylyá választatásának történetét e cím alatt: *«Báthory István lengyel királylyá választása 1574—1576.* Budapest 1887.» (312 l. szöveg s egy 142 lapra terjedő okmánytár, melyet Polkowski J. krakkói akad. taggal együtt szerkesztett.) A munkát a M. Tud. Akadémia adta ki, s úgy formailag, mint tartalmát tekintve nagybecsű munka. Mi nem akarunk bírálatot írni e tudósnak művéről — ki a lengyel-magyar összeköttetések földéritesében annyit fáradozott, — de nyereségnek tartanók, ha különböző oldalról méltatnák e kiváló munkát.¹⁾

Báthory István lengyel király lett s a gondjaira bízott országot, melynek feloszlásáról Rettenetes Iván czár már ekkor álmodozott, (i. m. 293 l.) politikai delelőjére emelte. A kis-oroszokat, mint a lengyel birodalom végbástyáját szervezte s valamint a galicziái ruszok lelkesedtek érte leginkább (296 l.), ő volt az, ki a nagy-oroszokkal szemben első méltatta a kis-oroszok fontosságát. Igaz, hogy irányzatának alapja, hő katholicismusa mellett is, az az általános keresztyéni érzület vala, mely a török ellen egyesíteni óhajtá az összes erőket, de felismerte a czárok hatalmában is azt a nagy erőt, mely éjszakkeleti Európa átalakulását vonta maga után. Báthory működésének az az eredménye volt, hogy a kis-oroszok lengyel érdekekben működtek s egy időre a királyság politikáját juttatták érvényre. A nagy király nemcsak a saját névének, de nemzetének is becsületet szerzett.

Régi mondás, hogy senki sem próféta a saját hazájában, de viszont igaz, hogy a külföldön nagygyá lett prófétáknak hazájokban számos követője szokott lenni. Báthory István királysága otthon Erdélyben bizonyos politikai czéllá nőtte ki magát. Magokban a lengyel provinciákban is maradtak egyes magyar elemek, melyek rokonszenvet keltének, a kereskedelem is sűrűbb érintkezést hozott létre, s így a Báthory-dicsőség mintegy állandó sugaraiban Erdély is sütkérezett. De tévedés volna azt hinnünk, hogy csak egyéni indokon alapúl ez a vágy: királynak lenni Európa északkeletének

¹⁾ Sajátságos világot vet irodalmi viszonyainkra, hogy még nálunk a szakfolyóiratok alig ismertették e munkát (a „Századok“ néhány sorban a „Bp. Szemle“ egyáltalában nem); addig a lengyel irodalomban a Báthory-specialista *Zakszewski* Vincze krakkai egyet. tanár hosszú tanulmányt írt róla s az angol „*Historical Rewiew*“-ben (1887) R. Nisbet *Bain* beható tanulmányra méltatta és megírta utána a lengyel interregnum történetét 1575-ben.

leghatalmasabb országában. Nem. A Báthory-család tovább uralkodott Erdélyben. Tehetség nagy lakozott e nemzetségben. Báthory Zsigmond lángelméjű ember, de talentuma az örület és épelméjűség határán banlanceiroz, physicuma végre nem bírja. 1594-ben egy európai szövetséget akar létrehozni a török ellen, melyben Kelet-Európának is jelentékeny szerep jut. De elbukik s vele együtt porba sülyed Erdély is 1605-ig, míg Bocskay meg nem menti s míg egy új ember, Bethlen Gábor, 1613. fel nem emeli a zászlót s Erdély úgynevezett arany korát derité föl életre, mely éppen 44 évig tart, addig éppen, mikor a kis-oroszok markans képviselője Chmelnicki Bogdán sírba száll.

III.

A mit Báthory Isván előre látott: beteljesedett. A kozákság, ez önvédelmi célokból népsereggé verődött csöcselék» (colluvies) a legnagyobb erőt képviseli a török és tatár ellen, kinek harcsmódo-rát elsajátítja, de a népben rejlő erőnél fogva még növeli. Fegyver, de kétélű lesz a lengyelek kezében, mely az urat nem kevésbé gyűlöli, mint a hitelent, maga fölött senkit meg nem tőr. A prágai császári udvarban fölismerik jelentőségüket s 1595-ben fel is használják egy-részt a török, de később a lengyel ellen. Nincs velök egyéb czéljok, mint rémiteni a lengyeleket. S e katona-hemzet csak azt látja, hogy egy hatalmas császár, — mert a római császár híre hozzájuk is eha-tolt — zászlókat s pénzt küld nekik, s a vallásokat típrő lengyelek ellen biztatja. Szót fogadnak, arról, hogy e császár a lengyeleknél is katolikusabb, tán tudomásuk sincs.¹⁾

Rokonszenvük a császári udvar iránt csak növekedik, mikor 1617-ben a lengyelek nyomni kezdik őket. Kalandos szellemük a harczot keresi, mint a középkori svájeziak, s az erdélyi székelyek; mindegy nekik, ki ellen, csak zsákmány legyen. A harmincz éves háború kezdetén a császári udvar kozákokat fogad. 1620-ban Mor-vába törnek, s félelmet gerjesztenek mindenfelé.²⁾

Vagy ezerötszázan törnek át a határokon, félig felserdült legé-nyek, kik nagy ravaszsággal nem a védett szorosokra vetik mago-kat, hanem éjjel járhatatlan úton kelnek át a havasokon. Egyes csapatok betörnek Árvába, s daczára, hogy sokakat levágnak kö-zülök, vagy ezeren eljutnak a császári sereghez s a híres Dampierre alatt hadakoznak

¹⁾ Kosztomárov: Chmelnicki Bogdán cz. művét a magyar történelmi tár-sulat „Századok” czímű folyóiratában alaposan ismertette *Hodinka* Antal, a magyar-orosz összekötő-éteések legjobb ismertetője.

²⁾ Acta et documenta historiam Gabrielis Bethlen Transsylvaniae prin-cipis illustrantia. Iussu et imp. Academiae sc. hung. edidit A. Gündely p. 1—543. a kozákokról p. 90. 92. 139. 149. 169. 222. 246.

Bethlen Gábor, a harmincz éves nagy európai hadjárat keléti színterének lóhóse, éles szemmel felismerte a kozákságban rejlő erőt, mely azokat a nemzeteket és fajokat jellemzi, melyek a halált megvetik. E nagy fejedelem, ha tovább él, közelebb hozta volna megoldásához a keleti kérdést. Mélyenható politikai szerepét, bár a M. a Tud. Akadémia a már többször említett Szilágyi Sándor buzgolkodásából rendkívül becses levelezéseit közzétette — leszámítván *Gindely Antal*nak egy vázlatát (Magyar Történelmi Életrajzok 1890. évf.) még nem méltatták érdeme szerint. Bethlen Gábor alakját, ki a protestantizmusnak keleti képviselője, csak úgy lehet megérteni, ha a keleti viszonyok szempontjából mérlegeljük nem mindenkor átlátszó, ágas-bogas messzire nyúló politikai terveit. Az ő protestantizmusa nem a római formalizmussá vált katholicizmusnak épp oly rideg visszahatása, mely türelmetlenségben versenyez amazzal, hanem valami különleges, a magyar viszonyokban gyökerező politikai irány. Ime egy XVII. századbeli fejedelem, ki az ádázan dúló harminczéves háborúban protestans érdekekben fegyvert fog a császár ellen, de a mellett pénzzel segíyezi a magyar katolikusok első biblia-fordítását; egy fejedelem, ki az orthodox oláhoknak a protestantizmusra térítésén fáradozik s 1629. márcz. 2. levelet ír ez érdekekben Cyrill konstantinápolyi patriarához, (ki 1629. szept. 2-án válaszol) de másfelől fölismeri azt a hatalmat, mely az orosz czárságban rejlik, s azzal szövetséget keres.

1629 elején két francia diplomata: *Talleyrand* Károly és *Roussel* Jakab Bethlen Gábor fogarasi udvarában járván, Bethlen 1629. márcz. 1-én megbízó levelet állított ki részökre, melyben egyenesen azt a feladatot ruházta rájuk, hogy *Fedorowicz* Mihály czárral az ő nevében szövetséget kössenek. E szövetség a protestans hatalmak kézfogását jelentette a moszkvai feltörekvő új birodalommal s egyfelől a lengyelek s titokban a törökök, másfelől a császár ellen volt irányozva. Benne volt a keze a konstantinápolyi patriarkának s Philaret moszkvai patriarkának is. E törekvésekhez hozzájárult az angol király. A török udvart is megnyerte a két diplomata, úgy adván elő a dolgot, hogy az egész terv a lengyelek ellen irányúl. Egyik céljok volt, kivinni a porta részéről, hogy a patriarka a muszákához és kozákokhoz követeket járasson. Konstantinápolyon át a két követ a czárhoz indúlt s tőle 1630. jun. havában kihallgatást is nyert Bethlen a czár és a szultán (Murad) közt barátságot akart létesíteni, s czár erre rá is állott. Bethlen nem volt törökbarát, de a törökkel szövetségben állott fejedelmek közt az egyetlen, ki az ingadozó, kiszámíthatatlan török politikával teljesen tisztában volt, s a portával tehetett, a mit akar. S a porta akkor még oly anyagi és erkölcsi politikai tőkének volt birtokosa, mely a vezérszerepet biztosította számára. Pedig máris hanyatlott a birodalom, de a kortársak közül csak a legjobb szeműek vették ezt észre.

A szövetség nem valósult, mert Bethlen Gábor 1629. nov. 15-én meghalt. E követség irományai a moszkvai állami főlevéltár orosz-magyar iratai között őriztetnek. Az 1870-es években a M. Tud. Akadémia Supála Ferenczet és Géresi Kálmán jelenlegi debreczeni főiskolai tanárt, történelmi tanulmányok czéljából kiküldte Oroszországba, kik ott a magyar érdekű anyagot lemásolták. *Géresi K.* tanulmányainak egy részét közzé is tette a «Századok» cz. folyóiratban: „*Hunyadi Mátyás dipl. összeköttetései III. Iván Vasiljevics orosz czárral*“ (1879. évf. 239. l.) alatt. A szóban forgó szövetségre vonatkozó irományokat azután, melyeknek egy-két darabját Okmányok II. Rákóczy György összeköttetései történetéhez (700 l.) közölte már, *Szilágyi Sándor* „*Bethlen Gábor fejedelem levelezése.*“ Budapest 1886. M. Tud. Akadémia cz. kiadványának 411—436. lapján publikálta. Ugyancsak 1886-ban adta ki a Magyar Akadémia Bethlen Gábornak a velencei köztársasággal való összeköttetéseinek a leveles könyvét. (Diplomatarium relationum Gabrielis Bethlen cum Venetorum republica. Leopoldus Óváry. Budapest 1886.) E kiadványban is — sajnos, hogy hijával van minden történelmi tájékoztatásnak, mely hiba a régibb magyar akadémiai kiadványok közös sajátsága — szintén van emlékezés a Talleyrand-Roussel-féle követségről, (752—780 l.) nem is említve azt a körülményt, hogy Velence világos lejtű diplomatái nagyon jól voltak informálva az akkor nehezen megközelíthető vidékek belső viszonyai felől is.

IV.

Bethlen Gábor után a *Rákóczi-ház* jut Erdély trónjára. Régi köznemes család, melyet tehetség, kitartás és szerencsés viszonyok állítanak egy ország élére. Négy fejedelem került ki e nemzetségből: *Zsigmond* 1607-ben, ki csakhamar lemondott tisztéről, mert nehezeltette a vezéri botot; *I. György*, ki erős szívvel, kemény fejjel, megalapítja a család hatalmát, kinek minden terve sikerült, ki, mint Szilágyi szépen és igazán írja: «élete minden válságos percében érezte, látta, hogy vele van Dávid istene, védi oltalmazza, perczre sem hagyja el. Tudta, hogy ez az ő istene, ez az ő saját istene praedestinálta őt, hogy fejedelemmé legyen, dynastiát alapítson, befejezve a Bethlen Gábor által kezdett munkát, örök időre biztosítsa vallása szabadságát a császár birodalmában s háza uralkodását a maga országában.»

Fia *II. György*, ki Icarusként atyja szerencséjében elbizakodik, többet mer, mint a mennyire képes, s karddal kezében, vére hullásával fizeti meg hibája válságát. A negyedik *II. Ferencz*, az újabb magyar történelem legrokonszenvesebb alakja, egy tiszta jellemű idealista, meleg szívű rajongó, egyike azoknak a minden nemzetek történetében ritka alakoknak, ki önmagánál jobban szereti

hazáját, inkább választja a száműzetést, mint otthon a jóllétet. Az emberek közt sokkal nagyobb azoknak a száma, a kik bátran meghalnak, ha kell, de nélkülözni kevesen tudnak. A Rodostó felől fújó szél (1735-ben halt meg ott) még ma is oly különösen érinti a mai anyagiasság kor magyar szülötteit.

I. Rákóczi György Bethlen Gábor nyomdokaiban haladt, lassabban, mert szelleme nehezkesebb volt, óvatosabban, mert nem látott messzire, de biztosan, kimélyítve a járt nyomokat. Feldolgozást és általános figyelmet érdemel mindenekelőtt Rákóczi Györgynek diplomáciai összeköttetése, információs szolgálata az erdélyi fejedelemségnek a porta mellett, melynek irományai az akkori első rendű hatalmak követéi mellett föl nem használt források az európai történetírásnak. Természetes, hogy Erdély helyzeténél fogva főszerepet fektetett a portai összeköttetésekre. 1631—1648-ig állandó követi voltak Konstantinápolyban és pedig kivétel nélkül képzett, a nyelvet és viszonyokat ismerő, erre a célra nevelt, a fejedelem iránt rokonszenvet érző, köz- és magánérelései beavatott férfiak. E tekintetben szerencsés körülmények megkönnyítették az erdélyi diplomaták helyzetét. A török nyelvet, észjárást, szokásokat és hadviselést közvetlen közelből ismerték, azonfelül módjukban volt a habsburgi magyar országrészből hiteles információkat szerezniök, alkalmuk elég volt az oláh, szerb, bolgár és lengyel nyelvek megtanulására, latinul mindegyik értett. Már az is, hogy sokféle nép és vallás közé ékelve, egyedül magára maradt a dunántúli és duna-tiszaközi magyarságtól elszigetelt erdélyi magyarság, bizonyos diplomáciai ösztönt oltott beléjük. Kénytelenek voltak figyelni a többiekre, megtartóztatni magokat az akcióktól, mikor a hatalmasabb nemzetek karddal kezökben nekivágtak, nekik a constellatiókra kellett ügyelniök. Velencei követi, mint a Földközi tengeri kereskedelem s Közép-Európa érdekeinek szemmel tartói, beérték az általános vonások helyes felfogásával, de az erdélyi követeknek ügyelni kellett mindenre a mi közélről s távolról érdekelte fejedelmök magán és közérdekét, hazájokat, nemzetiségöket, vallásokat, szomszédait. Ezért jelentéseik mozaikszerűek, tények, hírek halmazatai, de mindig előljárnak a primeurökkal, bámulatos összeköttetéseik vannak, fáradhatatlanok s jobbára önzetlenek. Jelentéseikben a Bosporusnál letolyó minden európai és ázsiai akció visszhangot kelt s éppen nem túlozunk, állítván, hogy Kelet-Európa történetírója nem végez hiába való munkát, ha e jelentések kedvéért megtanul magyarul. Természetes, hogy első sorban a magyar történetírásnak volna feladata e jelentéseket feldolgozni s azután közvetíteni a tudományos világgal, de eddig csak az anyag közzétételéig jutottak el. Csak jelezzük, hogy a «Levelek és okiratok I. Rákóczy György történetében» s az «I. Rákóczy György és a porta» című okmánytárakban

az 1631—1648. orosz-török összeköttetésekre nézve is jelentős híreket és politikai szempontokat nyer a kutató.¹⁾ Legérdekesebb azonban Rákóczi György egy kiváló diplomatájának *Szentpály* Istvánnak követjárása a kozákokhoz, Ukrainában le a tatár határig. Rákóczi Györgynek Bethlen István személyében vetélytársa akadt s 1636-ban nehéz helyzetbe került a magyarországi török vezérekkel szemben. Seregében nem bízhatott meg teljesen, s nem is rendelkezett valami tekintélyes számú haddal. Ezért ugyanez évi jun. és szeptemberben két ízben is elküldötte Szentpályt a kozákokhoz,²⁾ hogy néhány ezeret fogadjon fel közülök. Szentpályt a kozákok szívesen fogadták s a hetmán — pénzért s a király engedelméből — szívesen jön «akár ötszázezer magával, nem is azért, az mint maga szólá, hogy a más ember sebit vájja, hanem a magyar nemzettel való ismeretségért» csak a fejedelem, kinek «híre nagy nállok» idejében tudósítsa s küldjön költséget. E levél Ustya-Zawranban kelt a Hypanis (Dneszter mellett 1636. aug. 13. p. 305). Eredménye e követjárásnak nem lett, mert Rákóczi kiegyezvén elleneivel, pénzt nem küldött. Annyiban azonban fontos ez érintkezés, mert a kozákok és Erdély között közvetlen ismerkedés indult meg, s Rákóczi hiteles tudomást szerzett büzgő követének tapasztalatairól, a tatároknak, Erdély Damokles-kardjainak legveszedelmesebb ellenségeiről. Ismerte azt a mélyreható forrongást, mely a kozákok közt a lengyel uralom ellen lappangott s csak kellő alkalmat keresett a kitörésre.

DR. THALLÓCZY LAJOS.

¹⁾ Levelek és okiratok: 99. 198. 246. 549. 688. 891. — 186. 202. 237. 249. 300 l. I. Rákóczi Gy. s a porta: 27. 81. 354. 392. 412. 544. 791. 794. 811. 901 l.

²⁾ Levelek és okiratok: 300—314 l. I. Rákóczi Gy. és a porta 188—190 l.

Irodalmi Szemle.

Az oláhok története.

(Irtó: **Hunfalvy Pál**, Budapest, 1894. I II. kötet. A m. tudományos akadémia könyvkiadó vállalatában a 18. 19. kötet.)

A könyvhöz dr. Réthy László írt előszót, a melyben a kérdés irodalmával s a könyv tartalmának rövid ismertetésével foglalkozik.

Hunfalvy munkájának iránya, adatai, egyes részletei a kérdéssel foglalkozók előtt, a tudós szerző különféle tanulmányaiból ismeretesek már. A két kötetben azok egy szerves egészzé vannak összeforrasztva, mi által az oláhság egész története tűnik elő, a legrégebb időktől fogva Vitéz Mihálynak majdnem haláláig. A mű megbecsülhetetlen adathalmaz, mely az oláh eredetűség kérdését a talányok sorából kiemelvén, azt biztos alapokra fekteti.

Hunfalvy irányát, elveit ismerjük. Ő a Roessler által megjelölt úton halad s bámulatos eredményekre jut; ezeket az eredményeket többé ignorálni nem lehet.

Tudjuk, hogy a román eredetűség kérdésében két nézet vívott eddig egymással kemény harczot. Az egyik nézet szerint az oláh nép és nyelv dácziai eredetű, a másik nézet ezzel ellenkezőleg a balkáni eredetűséget vitatta. Az első nézet Anonymus, Kézai munkáiból volt merítve, a kik a honfoglalás leírásaiban az oláhokról is, mint jelenlevő népről emlékeztek meg; Bonfinius ezen oláhokat egyenesen a rómaiak utódainak nevezi. Ez a nézet köztudattá érlelődött a románságnál. A román krónikások, minő Costin Miron, e nézetet tovább és tovább adták, Sinkai Györgyig, a ki aztán Cronica Românilor című, valamint más munkáiban, azt hívatott apostolként hirdette. A román történetírók a Sinkai György-féle álláspont mellett kardoskodnak ma is. Ennek az iskolának a hívei a magyar krónikások leírásait késpénz gyanánt veszik, állításuk bebizonyítására más kézzel fogható bizonyítékot felhozni azonban sem a nyelvből, sem az ország történetéből, sem annak ethnographiájából nem tudnak.

A dácziai eredetűségben már Thunmann (1774) kezdett kételkedni; azóta többen és többen foglalkozván a nyelvvel, a múlttal,

megalakult a másik iskola, a mely a balkáni eredetűséget írta fel zászlójára. A mit Thunmann csak sejtett, mikor felfedezte a macedoni oláhokat, 1871-ben Roessler a balkáni eredetűséget már igazságként állítja fel, Hunfalvy pedig annak az igazságnak adathalmazával megadja a megdönthetlen fundamentumot.

Hunfalvy egész tevékenységét ennek az igazolására fordítja. Figyelmét semmiféle apróság ki nem kerüli; a mi más előtt értéktelen, az ő tudásánál fogva az általa felrakott épületben szilárd kő gyanánt mutatkozik. A részletek, melyekből az egész alkotmány készült, bámulatos szorgalommal vannak összegyűjtve, nagy tudás és kritika által meglátolva, egybeforrasztva.

Hunfalvy első kötetében mindenek előtt a balkáni félsziget népességi, földrajzi állapotaival foglalkozik a római uralkodás előtt. Herodotos, Strabon, úgy a latin írók erre vonatkozó feljegyzéseit hangya szorgalommal gyűjti és önti össze. Részletesebben foglalkozik a balkáni félszigettel, mikor az már a rómaiak uralkodása alá kerül és mikor az az uralom a Dunántúli részekre, Dákia-ra is kiterjed (107—257.) Világos képét kapjuk Ptolomeus s más hitelt érdemlő írók tanúságai után az akkori Dákia földrajzi képezet, megismerjük a népességi viszonyokat, a dákok kulturát s a harczokat a római nép és dákok között; a Tráján után következő császárok alatti állapotokat, míg Aurelián a gótok elől legióival, gyarmataival ismét átvonul a Dunán s a balkáni félsziget a római birodalom székévé válik. Pannonia és Dákia sorsa a gótok és a húnok alatt a magyarok megszállásáig híven van visszatükrözve Hunfalvy munkájában; ezt a megszállást, úgy a székelyek eredetűségét a magyar krónikások megfelelő helyeinek éles bírálata után más alapokra fekteti; természetes, hogy az oláhok ügye hasonló sorsban részesül.

Az oláhok tulajdonképpen története a 262. lapon kezdődik. Itt kezdi tárgyalni Hunfalvy az oláh nyelv keletkezését, mikor a Balkánban I. Justinian (526—555.) a támadó új román nyelvnek első nyomaira akad. Prokopius felsorolja az I. Justinian által emelt és helyreállított városokat a Duna jobb partján, hogy birodalmát a gót, hún és más barbár népek becsapásairól biztosítsa. Ezekben a helynevekben mutatkozik az új román nyelv első nyoma. Ilyen Skeptecasis (semptecasas), Kastello-novo, Lupo-fontana stb. Theophanes és Theophylaktos Simokatta-nál a román nyelv egy kidomborodóbb emlékével találkozunk már. Mindkét író egy 579-ki esemény leírását adja. Ebben az esztendőben ugyanis az avar khagán (Baján) Konstantinápolyt is megrettentí. Annak háta megett Komentiolos római vezér a Haemusból kiindulván, Kolvo-munti és Lividurgo felé tart. A nap leáldozván, fényes holdvilágon, csendesen haladnak. Egy teherhordó állat a hátáról lecsúszott terhet maga után hurrzolja a földön, mit vezetője nem vett észre. Az utána következő ember fel akarván szó-

lítani társát, hogy igazítsa meg a terhet, a lakosok nyelvén kiált reá: torna, torna, fratre. A hangos szót a többiek is meghallván, és ismételvén, visszafutásra ösztönzik egymást és így a khagán nagy veszedelemtől menekül meg.

Látjuk tehát, hogy a hatodik százban Krisztus után a balkáni félszigeten egy új román nyelv van forgalomban, a melyet a bizanti írók munkáikban hazai, lakosok nyelvének neveznek, a mi kétségtelenül a román, — de a népnek nevét sem Prokopius, sem Theophanus, vagy Theophylaktos nem tartotta fön, sőt még Konstantinos Porphyrogenotos, a ki 950 táján birodalma tartományait leírja, az új nép-elemet nem nevezi meg.

A blach, vlach új nép-név csak 976-ban hallatszik először, — Kedrenos író említi, hogy négy bolgár atyafi-testvér: Dávid, Mózes, Áron és Sámuel II. Basilius ellen fellázadván, Dávidot a Kastoria és Prespa közötti úton járó blachok (oláhok) ölték meg a „Széptölgyek“ nevű helyen. Ugyancsak ebben az időben történt, hogy Basilius császár 1013 táján támadásait a bolgárság színe ellen intézvén, Sámuel bolgár fejedelem a főútat Kimpulongu és Kleidion között erődítésekkel és gyepűkkel teszi járhatatlanná. A Kimpulongu (Hosszúmező, Langenfeld) volna az első román helynév, a melyet az irodalom ismer.

Ezen időtől fogva a balkáni blachokról gyakori említések tétetnek. Ugyanaz a Basilius császár 1018-ban a bolgár hatalmat megsemmisíti s a byzanti birodalmat a Dunáig terjeszti ki. Természetes, új szervezés következik, mi által 1020-ban a bolgár egyház jogait megerősíti és egész Bulgáriának oláhjait az ohridai érsek alá rendelé. A blachok egyre jobban és jobban bontakoznak ki az ismeretlenség homályából; kiderül, hogy ezen Basilius idejében nemcsak Bulgáriában, hanem a Pindos hegységén és Hellasban is oláhok tanýznak. Basilius császár ugyanis Kekaumenos Nikoliczát Hellas kormányzójává és az ottani oláhok igazgatójává teszi. Ennek a kormányzónak egyik unokája 1071-ből a következő tudósítást hagyta hátra:

„Pleres folyó egy tágas völgyben az oláhok között foly el, azokat két részre osztván. Nektek és utódaitoknak írom ezt: Az oláhok nemzetsége megromlott és hitetlen; se az istenhez, se a császárhoz, se saját feleihez nem hű. . . . Az oláhok gyává, nyúl szívűek, de gyávaságból szentelenek, azért tanácslom nektek, ne higgyetek nekik.“ A kormányzó Nikolicza, mint a név is mutatja, blach volt, hogy mennyiben volt alapos jellemzés ez saját atyjafiairól, tudni nem lehet.

Tudeliai Benjamin (1159—1173.) Palestinába utazván, Thessaliát Nagy-Vlachianak, Aetoliát és Akarnaniát Kis-Vlachianak, Epirust Felső-Vlachianak nevezi.

A mig tehát a Balkánban a 6-ik százdtól megkapjuk az oláh

nép nyomait, a nyelvet, az országot stb., addig 1222-ig Magyarországon semmiféle feljegyzés nem tanúsítja az oláhoknak jelenlétét. II. András magyar királynak 1222-ki oklevelében vannak az oláhok először megnevezve, melyben a király megengedi a német lovagoknak, hogy a Maroson és az Olton hajóikkal sőt szállítsanak, nem tartozván semmiféle adót, vámot fizetni, akár a székelyek, akár az oláhok földén menvén keresztül. Hunfalvy adja Erdély földrajzi képét az Árpádházi királyok alatt, az okmányokból azt magyarnak találja s oláh telepedésre csak Kertz vára vidékén talál. Részletesen foglalkozik a tatárdúlás (1241.) utáni erdélyi állapotokkal; Rogeriust, a ki Erdélyen keresztül menekült vissza a tatár fogságból, — s oláhot nem említ, nyomon követi. A bevándorlás azonban a tatárdúlás után nagyobb mérveket ölt.

III. András 1293. évbéli oklevelében az oláhokról így emlékezik meg :

„... azt határoztuk, hogy valamennyi oláh, bárkinek a birtokán legyenek is, a mi királyi székes birtokunkra vitessenek vissza, s a visszamenni vonakodókat erőhatalommal is kényszerítsék reá. Mint-hogy azonban nagybátyánk, néhai László király megengedte a gyulafehérvári káptalannak, hogy hatvan oláh háznépet telepíthessen Fylessd és Enud birtokaira s azokról semmi királyi adó ne szedessék... meghagyván minden adószedőinknek, hogy a káptalannak hatvan számig menő oláhjaitól se ötvenedet, se tizedet, se egyéb adót ne követeljenek.“ Ez arra vall, hogy a betelepülő oláhok a királyok tulajdonai voltak, a kikkel szabadon rendelkezhetett.

Már az első kötetben foglalkozik Hunfalvy a Radu Nagru, Oláhország állítólagos megalapítójának alakjával, történetével, az egész erre vonatkozó román históriát mesének jelenti ki. Az I-ső kötet I. Lajos király idejének leírásával ér véget.

A II-ik kötetben a román fejedelemségek megalakulását tárgyalja Hunfalvy. Kimutatja, hogy a XV-ik évszáz közepén az oláh nép Erdélyben és Magyarországon éjszaki és keleti részeiben két osztályra oszlott: közoláhokra és kenézekre (vajdákra.) A kenézek, sok példából látható, az oláh telepítések eszközlői voltak. Népszerűsítésre, új falvak benépesítésére vállalkozván, ők a szerzett népnek bírái is valának. A népszerűsítés fáradságáért, valamint a többi köteleességek teljesítéseért a kenéz az uraságtól telket, malmot s egyéb haszonvételt kapott, alattvaló oláhjaitól pedig kis jövedelmet is húzott. I. Lajos király rendelete szerint a kenéznek katolikusnak kellett lenni, különben elveszti a kenézséget. A kenézek nemességgel ajándékoztattak. Ilyen családból származott Hunyadi János is.

Az oláh népnek főéletmódja az erdők irtásain a juhtartás volt, a melytől az ötvened, vagyis minden száz juhtól kettő járt adó fejében a fiskusnak. Ezen adón kívül pénzbeli adó, valamint a királyi várakban teendő különböző szolgálat is követeltetett az oláhoktól. Az

oklevelek tanúsága szerint királyi adó-rovók (dicatores) feljárták évenként az oláh falvakat az ötvened kirovása végett, melyet természet szerint a juh-ellés után, rendszeren Szent-György napjakor adának meg. Az adót, bármilyen volt is a kenéz, vagy a vajda mint kenéz, szedé és szolgáltatá be a fiscusnak, többnyire a város porkolábjainak. A földesúrnak tizedet, borból kilenczedet fizetett.

Hunfalvy számos adattal mutatja ki az oláhság folytonos bevándorlását Erdély felé a rávonatkozó királyi majd erdélyi fejedelmi intézkedésekkel egyetemben; a kis román fejedelemség függőségét a magyar koronától, a román historikusok számos tévedését a román fejedelemségek történetét illetőleg.

A román nyelv eredetűségét magából a nyelvből vett bizonyítékokkal állapítja meg. Kétségtelenné teszi, hogy az oláh nyelv a Balkán-félszigeten alakult. Oly befolyásokat mutat ki az artikulust, a számnéveket és némely hangtani dolgokat illetőleg, a melyeket az oláh nép és nyelv csak a Balkán-félszigeten szívatott fel az albánoktól, míg más oldalról a nyelvben semmiféle oly jelenségre nem akad, a mi a dácziai eredetűséget igazolhatná.

Az adatokban annyira gazdag, tömör munkát részletesen ismertetni lehetetlen azon a szűk téren, a melylyel rendelkezünk, csak éppen főbb vonásait érintettük. Kétségtelen, a munka páratlan forrástanulmányok alapján készült s a román eredetűség kérdését a megoldás stádiumába vezette.

MOLDOVÁN GERGELY.

Életpályák.

Útmutató minden pályára, az arra előkészítő összes tanintézetek, tanfolyamok és vizsgálatok ismertetésével. Irta: Ferenczy István. Második teljesen átdolgozott és bővített kiadás. Pozsony—Budapest (Stamptfel) 1894. Ára 4 korona.

Ime egy valóban hézagpótló munka! Az életpálya helyes megválasztása nemcsak az illetőre fontos, hanem igen nagy mértékben kényes a szülőkre, illetve gyámokra nézve is. Hány ember elzüllésének első és legfőbb oka az életpálya hibás választása!

Ha csak arról volna szó: mire van valakinek hajlama és tehetsége? akkor a kérdés megoldása lényegesen egyszerűbb volna, ámde — fájdalom — a rideg valóban a hajlam és tehetség kérdése mellé, sőt gyakran elibe tolakodik az anyagi tehetségek kérdése.

Tisztában vagyunk az iránt: mire van hajlama valakinek a gymnasium vagy a reáliskola elvégzése esetében, ámde egy szerencsétlen véletlen lehetetlenné teszi a tanulmányok folytatását már az ötödik osztály után. Az özvegy anya kérdezősködik mindenfelé: mi tevő legyen? mi lehet az ő fiából öt osztály elvégeztével? s a megkérdezett száz közül alig egy-kettő tud választ adni. Ferenczy könyve minden kérdésre gyors és biztos választ ad, sőt mi több, megismertet minden

egyek pálya előnyeivel és hátrányaival, előnkbe tárja a várható előmenetel esélyeit, megismertet bennünket a teendőkkal, sokszor még a szerkesztendő folyamodvány alakjával és szövegezésével is.

A munka berendezése ismétlések elkerülése céljából következő:

A címlap után adja Jókai lelkes jelszavát a magyar ifjúsághoz ötven éves írói jubileuma alkalmából (III. IV.) Az előszóban megismerttet azzal a kedvező fogadtatással, a melyben művének első kiadása részesült és azok névsorával (76), a kik közleményekkel, adatokkal, felvilágosítással támogatták (V—X.). Ezt követi a betűrendes Tárgymutató (XI—XIII.) A Bevezetésben nagyjában ismerteti az életpályákat, (ipar, kereskedés, diplomás és katonai) a legnevezetesebb iskolák rendeltetését (gymnasium, reáliskola, polgári-, kereskedelmi stb.), a hülyék intézetét, tébolydákat, vakok és siketnémák intézeteit, az osztály-összevonás, magánvizsgálat feltételeit, az alapítványokat, ösztöndíjakat, s azok elnyerésének feltételeit, végre a nevelő intézeteket (XV—XXIII.)

Ezután következik maga a szoros értelemben vett pályaválasztás, még pedig a szerint, a mint az illető I—VIII. osztályt végzett gymnasiumban, reáliskolában, polgári vagy szakiskolában. Megtaláljuk itt a szükséges felvilágosítást a botászati, gyümölcsészeti és szőlészeti, electrotechnikai, gőzkazán, gőzgépezelő, mozdonyvezető, gépészeti stb. tanfolyamokról, az összes katonai, művészeti (rajz, festészet, szobrászat, építészet stb.) és ipar iskolákról, az egyetem útján nyitva álló összes pályákról s az azokhoz szükséges vizsgálatokról, a kereskedelmi iskolákról stb. stb. (1—266 lap.)

Az egészet Tartalomjegyzék (267—271.) fejezi be, a mely a betűrendes tárgymutatóval együtt lehetővé teszi a gyors tájékozást, illetve felkeresést.

Elismeréssel kell kiemelnünk szerzőnek lelkiismeretes gondosságát, a melylyel még a kevésbbé ismert (péld. üvegfestészeti-, pinczér- és szabóiskola) iskolákra és pályákra vonatkozó összes tudni valókat is egybeállította. Részemről a mit kerestem, mindent megtaláltam, a bánffy-hunyadi és hosszú-falusi faragászati iskolák kivételével. Vagy talán csak a betűrendes tárgymutató hiányos? Faragászat a betűrendes tárgymutatóban általában hiányzik.

Azt is elismeréssel kell felemlítenünk, hogy szerző igen helyesen igyekszik az egyes pályák iránti ellenszenvet legyőzni, kimutatni annak helytelenségét és hátrányait, hogy mindenki a tudományos pályákra törekszik s így a félművelt proletárok számát ijesztő mértékben szaporítja; ezzel szemben buzdít az ipari és katonai pályákra, a melyeknek feltételeit, előnyeit és szervezetét majdnem előszeretettel és kiváló részletességgel ismerteti.

A vallás- és közoktatásügyi miniszterium igen helyesen ajánlotta a munkát minden tanintézet könyvtárának; mi részünkről igen melegen ajánljuk főleg a lelkészeknek, mert ők azok, a kikhez

a szülők első sorban fordulnak bizalommal gyermekeik jövőjének kérdésében. Főleg a falusi és községi lelkészek asztaláról nem volna szabad hiányzani ennek a hézagpótló, derék munkának. SZAMOSI JÁNOS.

A *pragmatica sanctio*.

(Közjogi értekezés) Kéziratképen, írta *Vigyázó Ferencz*. Budapest, 1894. 85 lap.

A *pragmatica sanctio*nak egész irodalma van, úgy, hogy az első pillantásra ugyancsak merész dolognak látszik, ha valaki (plane egy fiatal író) még valami újat akar mondani erről a nagyfontosságú közjogi alaptörvényről. Pedig, hogy lehet új szempontokból tekinteni, értelmezni s a közjogi elméletek különbözősége szerint méltatni az az által teremtett jogi viszonyokat, eléggé megmutatja *Vigyázó Ferencz*-nek ez az azt hiszem első munkája, mely a fiatal írótn igen előnyösen, mint a magyar történelem és közjog terén igen alapos készütségű, önálló gondolkozású és erős judiciumú — kész tudósnek mutatja be.

Vigyázó Ferencz először azt magyarázza meg, mit szoktak „*pragmatica sanctio*“ névvel nevezni. Azután ismerteti és magyar fordításban közli az 1713 évi osztrák *pragmatica sanctio*t. Más fejezetben elmondja a horvátok által elkövetett alkotmány sértést a *pragmatica sanctio* tárgyában és az erdélyi *pragmatica sanctio* keletkezésének történetét. A tulajdonképeni Magyarország, mint tudjuk, csak ezek után került a sor a *pragmatica sanctio* elfogadtatására, a mit a magyar nemzet függetlenségi érzete, a női uralomtól idegenkedés, alkotmányos garantiák kívánása s egyéb okok megnehezítettek. Úgy, hogy nagy erőfeszítéssel a diplomáciai és politikai fogások egész láncolatával s befolyásos vezér-politikusok megvesztegetésével készíthették csak elfogadását elő. (V. F. elősorolja: ki mit kapott jutalmul. Pálffy nádor ekkor kapta: „Sz. Georgen meg Pösing“ — magyarul: Szent György és Bazin! — uradalmait. Többen méltóságokat, uradalmakat). Az 1722. országgyűlés elé így előkészítve került s ellenzés nélkül fogadtatott el.

V. F. közli a *pragm. sanctio*t magát is Imrik magyar fordításában s aztán fejtegeti annak jogi természetét.

Eddig kevés újat mondhatott. Itt fejti aztán ki az ő önálló felfogását. Az írók nagy többsége két oldalú viszonylagos szerződésnek tartja azt a nemzet és uralkodóháza között. Némelyek a szerződés elmélete helyett törvénynek értelmezik. V. F. a szerződés elméletével szemben ügyesen érvel a törvényül értelmezés mellett, mert souverain államban — úgy mond — kötelező csak a törvény lehet s sérti a legfőbb hatalmat minden ezt meghiusító szerződési elmélet.

Végezetül tárgyalja Magyarország jogi viszonyát Ausztriához a Habsburg-házi közös uralkodók alatt s arra az eredményre jut, hogy a két állam egymáshoz való viszonya 1526—1723-ig történelmi

personális unio, 1723—1867-ig jogi personális unio, 1867-től fogva reálunio (államszövetségi értelemben.)

Vigyázó Ferencz emez első munkája alapos reményekre jogosít, hogy benne jogtörténetünk kiváló művelőjét fogja nyerni. —vs.

Különfélék.

Osdolai gróf Kún Kocsárd.

Sz. 1803. jun. 25. m. h. 1895. jan. 11.

Gróf Kún Kocsárd a fejedelmi alapító az élők közül átköltözött a halhatatlanságba. Családja: az egész nemzet öltött gyászt halála felett, mert életét, munkásságát, nagy vagyonát nemzetének szentelte és áldozta fel. Méltán gyászolja őt Erdélyi Múzeum-Egyletünk is, melynek alapításában része volt, 500 frtos alapítvánnyal lépven be annak igazgatósági tagjai sorába. Hosszú élete a legnemesebb eszmények szolgálatában telt el s a nemzeti cultura oltárára tett áldozatok szakadatlan láncolatából állott.

Hunyadvármegye classicus földjén (Algyógyon) született. Szászvárosban, Kolozsvárt, N.-Enyeden és Maros-Vásárhelyt végezte iskoláit s tanulmányait. Közpályáját szülő vármegyéje szolgálatában kezdte s az aljegyzőségtől a hivatalok összes rangfokozatán végig jutott el a főispánságig, a korszakalkotó 1848-ik évben.

Hazafiságaért hét évi marttyomságot szenvedett az aradi vár-fogságban, melyből 1856-ban szabadult ki. Elkobzott, de visszanyert birtokát feldúlva, ősi lakát felégetve találta. Újból kellett mindent megalkotnia s megalkotta úgy, hogy nemsokára pazarul áldozhatott a jótékony-ság oltárain. Iskolákat, egyházakat, tanulókat, tanítókat sok ezer forintra menő alapítványokkal segélyezett, főképp a szászvárosi és dévai iskolákat, mígnem 1887. aug. 28-án algyógyi fekvő birtokát egészen az Erdélyi Közművelődési Egyesületre ruházta át, egy földműves iskola és székely-telep létesítésére. Hálás tisztelőinek nagy száma ünnepelte a fejedelmi alapító 90 éves születés napját Szászvárosban, 1893. jun. 25-én.

A nemzet hálája és tisztelete övezte glóriával a nagy kort ért nemes gróf már életében megdicsőült nevét s kísérte örök nyugalomra a forrón szeretett haza földjébe pihenni szállt porait jan 14-én a szászvárosi temetőbe, a honnan tavasszal át fog vitetni az algyógyi családi sírboltba.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet is mindig kegyelettel fogja megőrizni évlapjain egyik legelső alapítójának dicső nevét és drága emlékét.

Ehelleus = Achilles-é avagy Illés?

A régi történeti oklevelekben előforduló keresztnevek dolgában nem mindig könnyű az eligazodás, részint a ma már nem használatos nevek, részint az orthographia ingadozása miatt.

Egy ilyen kérdéses névre hívom fel a történetkutatók figyelmét, a mely név az idők folyamán különfélekép íratott és értelmeztetett.

Az Ehelleus, Eleus, Elleus, Elyws név ez, a mely egy és ugyanazon személy (Thoroczky Ehelleus XIV. sz. elején élt erdélyi alvajda) nevéként három eredeti oklevélben ezekben a változatokban fordul elő. Ennek az atyja „Ehellews“-nek íratik, egy oklevél-másolat töredékben.

Szabó Károly: Székely oklevéltára III. kötetének első oklevele (1257—1272 közti keltezéssel) erről szól s ő itt Ehellős-nek veszi az „Ehellews“-t. Ugyanazon kötetben a 4-ik oklevélben ennek a fiát „Ehelleus“ alvajdát már Illyés-nek fordítja (az 1303-iki oklevél homlokán).

Tehát ő sem volt tisztában a névvel; én sem vagyok, azért vetem fel a kérdést a nyilvánosság előtt.

A dolog így áll:

A Thoroczky család első, okmányok szerint ismeretes őse volt a XIII. század végén élt Ehellews, ennek fia volt az 1321-ben még élt Ehelleus erdélyi alvajda. Az Ehelleus nevet én jóhiszeműleg Ilyés névnek, tulajdonképpen az Elias név elferdítésének tartottam, míg főtisztelendő Karácsonyi János úr N.-Váradon 1894. szept. 12-én kelt soraiban szíves volt megírni, hogy azon Thoroczky alvajda nem Ilyés, hanem Ehellős nevet viselt, mely név az Achilleus szent névből származik. Ez hitemet megingatta.

Meg fog bocsátani főtisztelendő Karácsonyi úr, ha állítása iránt némi kételyem van, mert:

1. A gyulafejvári káptalan által 1303-ban kiállított eredeti csereszserződésben (Ld. Szabó Károly: Székely oklevéltár III. k. 4. l.) ezen alvajda neve következőképpen olvasható: „Quod nobili viro Ehelleo vicevajvoda transsilvano filio Ehellei de Turusko“ És alább: „dictus Ehelleus vicevajvoda.“ Tehát nem Ehellews, hanem Ehelleus.

2. Nagy Lajos királynak 1373-ban kelt adománylevelében így olvasható: „magistri Eleus, Nicolaus, Ellek, ac Ladislaus filii Stephani filii Elleus.“ Ez az alvajda.

3. II. Lajos királynak 1523-ban kiadott új adomány és statutió-nális levelében olvasható: „Francisci filii condam Ladislai filii olim alterius Ladislai filii Nicolai filii Stephani filii comitis Elie alias Elyws.“

E három okmányból, melyek mind eredetiek, az tűnik ki, hogy idők folytán az Ehelleus névből Elias azaz Ilyés lett és nem

Achilleus, ámbár ezt a nevet azon időkbén is ismerhették és ismerniök kellett.

Az Elleus és Elyus név előfordúl a családom levelei közt Zsigmond és Mátyás király korából és későbbi eredeti oklevelekben is, de az Ellews vagy Achilleus név sehol.

Mint hogy az Ehelleus, Elleus, Elyws név más családok ősei közt is fordulhat elő, azt hiszem geneologiai, sőt talán történelmi szempontból is kívánatos volna ha szakférfiak szíveskednének e tárgyban nézeteiket és érveléseiket az „Erdélyi Múzeum“-ban közölni.

Torockzó-Szent-Györgyön, 1895. jan. 29.

THOROTZKAY SÁNDOR.

„A székelyek Erdélyben“, Aranyosrákosi Székely Sándor hőskölteménye három énekben megjelent egy kis füzetben 35 lapon. Az „Aranyosvidék“ szerkesztősége kedvesen lepte meg azzal előfizetőit, hogy újévi ajándékkul kinyomatta és megküldötte Aranyosrákosi Székely Sándor eposát. Az eszme és a kivitel a Borbély György érdeme, ki így akarta megismertetni szélesebb körben a „Zalán futásának“ elődjét. Borbély nemcsak kiadta a hőskölteményt, hanem bevezetésképen Székely életét, irodalmi működését és hőskölteményét méltatja velős rövidséggel, azonkívül közli Székely Sándor arczképét és kéziratának hasonmását. A három énekből álló hőskölteményt jegyzetekkel kíséri, melyek az akkori prosodiai elvek és verstechnika szempontjából kiváló fontossággal bírnak. Aranyosrákosi Székely Sándort eddig csak azok ismerték, legalább hírből, kik az irodalomtörténettel foglalkoztak, költeményét azonban nem is láthatták, mert csak a Hébe cz. zsebkönyvben jelent meg 1823-ban s ez is nagyon ritka. Borbély György elismerést érdemlő fáradsága lehetővé tette, hogy ne csak a tanuló ifjúság, hanem a nagy közönség is ismerje.

A Magyar Nemzet Történeté-nek a milleniumi kiadásából január hó folyamán megjelent a 8—10. füzet gazdag illusztrációkkal. A 8. füzetben Marczali Henrik a ténitát kezdetét s István fejedelemiségét írja le s szent István királyságát kezdi tárgyalni E füzet a pannonhalmi apátság alapító levelének hasonmását és olvasását, továbbá a konstantinápolyi régi bástyafal képét adja mellékletül. A szöveg között a bécsi képes krónikából vett több képen (szent István képe, Hunt lovag, Kupa leveretése stb.) kívül Dörre remek rajzai (esztergomi szent István kápolna, Pannonhalma) találhatóak. A 9. füzet folytatja István királyságát. Becses műmellékletei a Hartvik-féle szent István legendájának hasonmása olvasással és fordítással együtt, továbbá a sarmisegethusai amphitheatrum. A bécsi képes krónikából vett több kép mellett (szent István, szent István hercza Gyulával) említést érdemelnek István pénzei, állítólagos szobra, kardja, a San-Giorgio-Maggiore

Velenczében stb. A 10-ik füzetben bevezetődik szt. István uralkodásának leírása s egészen új rész kezdődik: Magyarország története a honfoglalásig s ennek első könyve Magyarország területe a római hódítás előtt, melyet Fröhlich Róbert írt. Ennek meg kellett volna előznie a Vezérek korát s még ezt is meg kellett volna előznie a tervrajz szerint a Vaszary által írandó Bevezetésnek. Az I. kötet ezekkel lesz teljes. Képmelléklete a 10. füzetnek Dácia térképe Ptolemaeus szerint és Anonymus krónikájának első lapja hasonmásban. A 11. füzetben a legelső földrajzi tudósításokat olvassuk Magyarország földjéről. Képei: Attila lakomája (Than Mór falfestménye a fővárosi vigadóban) és a hunyadmezei demsusi torony képe stb.

Marosvásárhely története megírását és kiadását határozta el a város törvényhatósága s a munka elvállalására Szádeczky Lajost kérte fel.

Kis-Küküllő vármegye története megírását határozta el a milleniumra s több történetíró felhívására a vállalkozásra. A vármegye lehetetlenséget akar, midőn évekre terjedő munkát 1—2 év alatt akar elvégeztetni.

Modern könyvtárak szervezéséről Ferenczi Zoltánnak a „Magyar Könyvszemle”-ben megjelent becses munkája különnyomatban is megjelent 22 lapon.

A gróf Zichy család Okmánytárából megjelent a VI-ik kötet, a Történelmi Társulat kiadásában (a család seniora, gr. Zichy Ferencz költségén) nem rég elhunyt jeles diplomatikusunk Nagy Imre (curiai bíró) szerkesztésében. Ez a kötet 433 oklevelet közöl az 1336 és 1420 évek határai között. Az oklevelek közlése és regestái kifogástalanok, de ennek a kötetnek is meg van az a nagy hiánya, mint az előbbieknél, hogy névmutatója (indexe) nem lévén — hasznavehetetlen. Oklevéltár nem olvasni való, használni pedig csak tárgymutatóval lehet. A mai sok dolgú és siető világban nem ér rá az ember köteteket találmásra átolvasni, hogy hátha talál benne valami magának valót. Úgy látszik, majd csak az egész Oklevéltár befejezése után kapunk a kötetekhez indexet. De hogy ez még soká lesz, mutatja az, hogy a VI-ik kötet még csak 1420-ig ért el. (Az első 1871-ben jelent meg.) Mi tehát alig érzük meg a végét. Ajánljuk e kötetek használatát (a majdan megjelenő indexszel) — unokáink figyelmébe.

Az Olcsó könyvtárból a 337—342. számok jelentek meg legújabbban, mint rendesen, változatos és becses tartalommal. Ki kell különösképpen emelnünk Leroy-Beaulieu eredetiben rendkívüli feltűnést keltett munkáját: „A zsidók és az antiszemita áramlat.” (341. sz.) A korszerű tárgy, melylyel a szellemes francia magasabb szempontból, elfogultság nélkül foglalkozik, bizonyára sokakat fog érdekelni. Ára 30 kr. — A női olvasóközönség nagy élvezetet fog

találni Schultz Johanna Colette fogadalma (337. sz.) című francziából ford. regényének olvasásában, mely egyike az újabb franczia irodalom legkedvesebb termékeinek s méltán sorakozik Halévynek Abbé Constantinja mellé. Ára 40 kr. — Irodalmi feltűnést okozott néhány év előtt Heine addig ismeretlen emlékiratának fölfedezése. Ezt a könyvet most dr. Zollner Béla nyújtja, magyar fordításban (338. szám.) Köztudomású, hogy Heine élete alkonyán családi és vallási okokból tűzre dobta emlékiratait. Azt, a mi ezt a tűzhalált elkerülte, tartalmazza ez érdekes fűzet. Ára 40 kr. — A klasszikus irodalmat három fűzet képviseli az Olsó könyvtár ez új jelenségei közt: Racine Phaedrája, (ára 20 kr.) és Voltair Zaire-je (ára 20 kr.) Horváth Döme fordításaiban, végül Mickiewicz szonettjei Béri Gy. fordításában. Ára 20 kr. — Az Olsó könyvtár ez újabb fűzetei is elárulják a Gyulai Pál gondos szerkesztői kezét.

Verne Gyula összes munkáinak kiadását kezdette meg a Franklin-társulat. Verne fantasticus, de érdekfeszítő és tanulságos regényei kedvelt olvasmányai voltak eddig is a magyar közönségnek. Ez a kiadás még inkább közkeletűvé fogja tenni azokat. Díszes kiállítása, a Szász Károly által fordított szöveg, könyvpiacunk első rangú vállalatává emelik ezt a képes Verne-kiadást, mely most már olcsóságánál fogva is a legszelesebb körökben lesz olvasmány tárgya. Az eddig megjelent 1. és 2. fűzet a „Rejtelmes sziget“ című érdekfeszítő regényt közli. Ára egy-egy fűzetnek 20 kr. Előfizetheti a vállalatra: 1 frtjával öt fűzetre, akár a Franklin-társulatnál, akár valamely hazai könyvkereskedésben.

Adalék a Hóra-lázadás történetéhez.

Csikvármegye levéltárából a főkörmányszék három érdekes nyílt parancsa került a kezünkbe, melyek a Hóra-lázadásban résztvevő oláhok ellen adtak ki és a vármegyéknek és székeknek megküldetvén, a falvakban kihirdetettek. Kettőt egész terjedelmében közlünk, a harmadiknak csak a lázadókról szóló pontjai kivonatát.

Nagy-Szeben, I. 1784. nov. 18.

Mű felséges második József római császárnak, Magyar ország királyának, ausztriai ertzherczegnek és Erdély nagyfejedelemének k. Guberniuma ezen levélünk látó, olvasó és olvasni halló ő felsége hiveinek kívánván minden jókot, azon kegyelmes fejedelmünk, császárunk és király kegyelmét ajánljuk.

Mivel ezen hazában némely egybe csoportozott paraszt oláh sokaságnak minden tilalmas dolgokra, zenebonával való rohanása alkalmatosságával, egyéb irtóztató vétkes cselekedetek között ezen gonosznak napról-napra való szélesebben való kiterjedésében azon mód is gyakoroltatni tapasztaltatik, hogy azon megbodult rebellis sokaság a többi népet magok közül kibocátott fellázasztó személyek által mind magoknak, mind a hitegetőknek veszedelmére kigondolt hazugságokkal ezen irtóztató magok társaságokra falunként hívogatni fogja; hogy azért ez a gonosz továbbra is ne terjedjen és mások is különben mint királyhoz, mind az hazához való hűségéről eddig ismértetes emberek ezen vakmerőségre ne vetemedjenek, mindeneknek a kik ezen parancsolatot olvasni fogják ezen k. főtanács névével tudtára adatik, hogy valaki az olyas tilalmas

hitegetésben forgolódo embereket elfogna, azokat a közelebb való helység tisztjeinek által adni és megvizsgáltatván a dolog, és vétkeseknek s ámitoknak találtatván, azoknak azon királyához s hazájához mutatott hvségekért 30 forint jutalmak lészen minden személyért külön-külön minden bizonynyal.

Hogyha pedig ellenben valamely helység oly vakmerő botorságra vetelednék, hogy azon elcsábító s hódító embereket befogadván, magát azoknak hitegetések által elhódítani szenvedné, tudtára légyen, hogy azon helységnek bírója 3-ad magával hazánk törvénye szerint, élete megmaradásának minden reménységén kívül nyársba vonattatik.

E. R. M. Principatus Transilvaniae Gubernio, Cibinii die 18-a Nov. 1784.

Br. Bruckenthal Sámuel gubernator m. p. *Székely Dávid*, m. p. cancellarius.
Anton Josika, secretarius.

II. Nagy-Szeben, 1784. nov. 23.

Mü stb. (mint fennebb). Fel-éges császári és k. fejedelmünk értésére esvén, hogy némely helységekben mely ártalmas és megveszett indulatból származott felháborodása legyen az oláh parasztságnak, és ugyanezen oláh nép által minémü irtózásra méltó erőszakok és megfosztatások vitettenek eddig is végbe; valamint ezen császári és k. felség arról kglmesen rendelést tenni méltóztatott, az ilyen háborúságos személyek ellen minden kedvezés nélkül való keménységgel és gyorsasággal kellessék bánni, úgy az iránt is hasonló kegyelmes rendelést tett, hogy valaki ezen zenebonának előljáróját vagy mást, a ki ennek föbb indítójának, gyarapítójának és vezérének találtatik, elfogja és személyesen illendő helyre általjada, mind annak tudniillik, a ki az előljárót, mind pedig azoknak a kik a többi föbb indítókat fogva előadhatja 300 arany jutalmok legyen. Annak okáért a k. Gubernium ezen kglmes rendelését flgs urunknak ugyan ő felsége parancsolatjából ezen patentalis levélnek ereje mellett, mindeneknek a kiknek illik tudtára adni és közönséggessé tenni kívánta.

Költ a: Erdélyi N. Fejedelemségbeli k. Guberniumból N.-Szebenben 23-dik novemberben 1784.

Br. Bruckenthal Sámuel gubernator m. p. *Székely Dávid* cancellarius m. p.
Veres Ádám, secretarius m. p.

III. (Kelet nélkül.)

Item aliae patentateles nro. 122. parancsoltatik, hogy senki oláhoztól drága gyöngyököt, portékákat, arany, ezüst, on, réz edényeket, selyem, len és több efféle drága köntösököt ne vásároljon, hanem az olyanok, a kik effélet árulnának mivel azon portékák ragadományok, elfogattassanak és jó őrizet alá tétessenek.

6-to. Hogy az mostani zenebona indítói, hitegetői s a többi elfogattatván, jure statario alias Standrek (igy!) instantanéè (igy!) ha a szükség kívánja büntetessenek törvény szerént.

Közli: VAS MIKLÓS.

Folyóiratok.

— „Magyar-román Szemle“ cz. a. egy nagybecsű folyóirat indult meg az „Ungaria“ mellékleteként. Moldován Gergely egyetemi tanár az „Ungaria“ czímű román folyóiratot négy évvel ezelőtt azzal a szándékkal alapította, hogy a magyar irodalmat és egyáltalában a magyar kulturát a román néppel meg-

ismertesse Ezen négy év alatt tekintélyes helyekről nem egyszer nyilvánult az az óhaj, hogy folyóiratában a román viszonyokról, irodalomról és egyáltalán a román kulturáról magyar nyelven is adjon közleményeket. Ez ohajtásoknak és egyúttal egy élénken érzett szükségletnek eleget téve: az „Ungaria” — legújabb számától kezdve — „Magyar-román Szemle” című mellékletet ad, melyen a román jelesebb írók munkáit, a népszellem termékeit, szokásait stb. magyar nyelven, és a magyar szellem termékeit román nyelven fogja ismertetni. Ehez képest az „Ungaria”, magyar és román szöveggel, eddigi alakjában havonként három nagy íven fog megjelenni. Az előfizetési ár egész évre 6 frt, félévre 3 frt, mely Moldován Gergely e. tanárhoz (Kolozsvár, külmonostor-utca 13.) küldendő be. Az „Ungaria” idei első száma már a „Magyar-román Szemle” melléklettel jelent meg. A magyar nyelvű melléklet gazdag tartalma a következő: Báró Bánffy Dezső. — A román nép eredete. — A románok uniólása Romával. — A román templom. — A román állam intézményeiből. — Népszokások. — Alexandri. — Alexandriából. (Költemények.) — Jó éjt. (Elbeszélés.) — A Rákóczi-induló Jassiban. — Vajda Katalin, a havasok úrnője. — A román liga alapszabályai. — A román pénzüzetek. — A román varázsköltészet. — Legendák. — Vegyesek. — Könyvészet. — Szerkesztői üzenetek. — A magyar és román nép kölcsönös megismertetésére irányuló e nagyfontosságú irodalmi vállalatot a legmelegebben ajánljuk olvasóink figyelmébe és pártfogásába.

— A „Századok” januári számát Szilágyi Sándornak Salamon Ferencz felett tartott emlékbeszéde nyitja meg, melyben meleg hangon méltatja régi barátjának életét és munkásságát. Ráth György „Két kassai plébános a XVI. században” cz. alatt érdekes képét rajzolja a XVI. században Kassán lefolyt vallási forrongásoknak. Dr. Wertner Mór a Güssingiek családjáról és szerepléséről szól. A „Történeti Irodalom” több történeti munkáról közöl bírálatot.

— Az „Irodalomtörténeti Közlemények” első füzetét Széchy Károly nyitja meg a „Pray-codex ügyében” cz. értekezésével, melyben e fontos codex jelentőségét tárgyalja s a millenium alkalmából felhívja reá a figyelmet. Heinrich Gusztáv Aranyosrákosi Székely Sándor életének s kiváltképen műveinek részletes ismertetését kezdi meg. Dr. Horváth Cyrill folytatja codex-tanulmányait. Az „Adattárban” Zoványi Jenő egy XVI. századbeli magyar rituálet közöl. Czékus László Jászai Pál naplójának folytatását adja. Bárczay Oszkár a „Tudománytár” okmányait kezdi közzé tenni. „Ismertetések”, „Bírálatok”, „Vegyes Följegyzések”, „Repertorium” zárják be a tartalmas füzetet.

— A „Magyar Nyelvőr” január havi tartalmas füzetét Szarvas Gábor nyitja meg „Hazafiaskodás a tudományban” cz. alatt, kimutatván, hogy a tudomány minden ágában, de leginkább a nyelvészetben mennyire ártalmas az elfogult hazafiaskodás. Melich János a német vendégszók meghonosodását és használatát vizsgálja. Kiss Ignác Faludi F. nyelvét elemezi. Prikkel Marián a „kutyá” előfordulását kutatja a magyar szólásokban. Molnár Gerő „Fordításaink” cz. alatt a fordításokban előforduló pongyolaságokra mutat rá. „Helyreigazítások, Magyarázatok”, „Kérdések és Feleletek” s „Népnyelvahagyományok” zárják be a füzetet.

— Az „*Egyetemes Philologiai Közöny*“ januári számában *Némethy Géza* „*Novae emendationes in Firmicum Maternum astrologum*“ cz. czikksorozatát kezdi meg. *Dr. Lehr Vilmos* az alexandrin és a Zrinyi-sorról közöl adalékokat. *Dr. Vári Rezső* szövegjavításokat ad *Oppianushoz* (folyt.) *Mawer Mihály* érdekesen állítja össze Gyöngyösinek *Ovidiusból* vett hasonlatait. „*Hazai Irodalom*“, „*Külföldi Irodalom*“, „*Philologiai Programm-Értekezések*“, „*Vegysek*“ és „*Könyvészet*“ következnek.

— A „*Történelmi Tár*“ januárban megjelent vaskos füzete ismét több becses adataival gazdagítja történetirodalmunkat. *Thaly Kálmán* a gr. *Klobusiczyak zétényi levéltárában* talált fontosabb okleveleket közli a XVI., XVII. és XVIII. századból. *Dr. Weiss gr. Notger* érdekes leveleit közli, melyek *Belgrádnak* 1688-ki ostromára vonatkoznak. *Áldásy Antal* folytatja a vatikáni levéltárban talált, magyar történetre vonatkozó oklevelek-regestáit. *Reizner János* a gróf *Esterházy család* pápai levéltárában őrizött csehleveleket teszi közzé. *Szilágyi Sándor* bő levéltári anyagot tár fel a *Rákóczyak levéltárából*. *Dr. Komáromy András Perépyi Imre* diariumát közli. Érdekesek az *I. Rákóczy György* uradalmainak gazdasági számadásai 1642-ből. Találunk adatokat egy XVI. századbeli gyilkossági perhez, *Zsigmond király* budai építkezéseihez.

— A „*Protestáns Szemle*“ első füzetében *Farkas Lajos* az énekes könyv reformjának festészeti szempontból való szükségét fejtegeti. *Józsa Zsigmond* a héber szellem bölcséleti irányát mutatja ki. *Dr. Szlávik Mátvás* a jövő vallásáról s annak prófétáiról szól. „*Irodalmi Szemlé*“-vel végződik a magvas füzet.

— A „*Keresztény Magvető*“ november—decemberi számában *Péterfi Dénes* e lap 30 éves múltjára tekint vissza. *Gál Kelemen* egy új történetbölcséleti rendszert méltat. *Jakab Elek* a magyar és lengyel unitáriusok közti régi testvéries viszonyt illetőleg közöl adatokat. „*Keresztény Buzgóság*“, „*Az unitáriusok főtanácsi gyűlése*“, „*Dr. Grindall Reynolds és dr. Holmes Olivér Vendel emlékezete*“, „*Gyöngymoudatok*“, „*Irodalmi Értesítő*“ és a múlt évi füzetek tartalomjegyzéke zárják be a füzetet.

— A „*Protestáns Közöny*“ néhány száma ismét érdekes egyháztörténeti adalékokat közöl. Az első számban *Kali József* 1777-ből két oklevelet tesz közzé, melyek a vallási türelmet jellemzik. A második és harmadik számban *Koncz József* a *Teleki-család* maros-vásárhelyi levéltárából kiadja a n-enyedi, fehérvári és kolozsvári collegiumok, valamint az udvarhelyi, maros- és kézdí-vásárhelyi iskolák költségvetését 1697-ből, továbbá azt a kimutatást, melyet a konzistorium 1701-ben állított ki a biblia kinyomatására *Amsterdamba* küldött pénz hovaforrásáról s az enyedi collegium pénzével való összelegyítésről; végül *Bethlen Miklós* Telekihez 1672-ben írt négy levelnek kivonatát közli.

— A „*Sárospataki Lapok*“ 1. és 2. számában *Zsoldos Benő* az államkormány és a protestánsok álláspontját fejtegeti a harmadik egyetem kérdésével szemben. *Búza János* középiskolai tanáregyesületeink hiányait mutatja ki. *Dezső Lajos* országos tanító-képesítő bizottságok felállítását sürgeti. Mindkét szám tárcaját *Szádeczky Sámuel* életrajzát közli.

Szakosztályi Értesítő.

I Választmányi ülés

Szakosztályunk f. é. jan. 16-án *Szamosi* János elnökle alatt vál. ülést tartott, a melynek főtárgya a közgyűlés előkészítése volt.

Elnök bemutatta a múlt évről szóló *számadását*, a mely tételről-tételre megvizsgáltatván, s a nyugtatványokkal összevetetvén, rendben találattott s a választmány jelen lévő tagjai aláírták.

Azután a jelen évi *költségvetést* állapították meg.

Titkár felolvasta a *választmány jelentés-tervezetét* a szakosztály múlt évi működéséről, melyet a választmány magáévá tett.

Végül az ügyrend értelmében a *választmány egy harmada sorsolattott ki* és pedig (Felméri Lajos elhunytával egy hely megüresedvén) 4 választag neve húzatott ki az urnából, u. m. *Finály* Henrik, *Kanyaró* Ferencz *Ferenczy* Zoltán és *Gyalui* Farkas neve.

A közgyűlés jan. 26-ára tüzetett ki.

II. Közgyűlés

• Szakosztályunk f. é. jan. hó 26-án *Szamosi* János elnökle alatt közgyűlést tartott, melyen az elnök következő megnyitóját olvasta fel:

Tisztelt Szakosztályi Közgyűlés! A mikor szakosztályunk rendes közgyűlését a tagtárs urak szívélyes üdvözlésével megnyitni szerencsés vagyok, kijelenthetem — a nélkül hogy a titkári jelentésnek elibe vágnék — *haladunk, bár lassan!*

A haladás vázolását az igen tisztelt titkár úrra bízom, a kit mint közlönyünk buzgó szerkesztőjét, illeti legnagyobb részben az érdem; magamnak azt a háládatlan themát tartottam fenn, hogy a haladásnak nem rajtunk múló lassúságát mutassam be; nem azért, mintha bárkinek is szemrehányást akarnék tenni, de hogy a helyzet alapos ismeretéből kiindulva, a teendők iránt tájékoztatva legyünk.

Keleti „Hazánk és népe“ című jeles művében 130 várost sorol fel, mint közművelődésünk legjelentékenyebb tényezőit és ime folyóiratunk e százharmincz város csak harmadrészebe jut el tagság vagy előfizetés czímén. A népességet

véve a sorrend alapjául, nem megy folyóiratunk egyetlen egy példánya sem a következő városokba: Szeged, Kecskemét, Csaba, Szentes, Makó, Békés, Szarvas, Cegléd, Nyiregyháza, Sopron, Versecz, Mezőútr, Jászberény, Nagy-Körös, Győr, N.-Beeskerek, Hajdú-Böszörmény, Eger, Ujvidék, N.-Kikinda, Kalocsa stb.

Ezzel adva van a választmány legközelebbi programja. Vajha a jövő közgyűlésen jelenthetnők: hogy nincsen hazánkban egyetlenegy város sem, a melybe folyóiratunk legalább egy példányban nem járna!

Szomorú kö elességet teljesítek, a mikor jelentem, hogy a halál amúgy is csekély számú tagjaink közül a múlt közgyűlés óta ötöt ragadott el. Mindjárt az 1894. év kezdetén elhúyt életének delén *Sebesi Jób*, a ki az erdélyi népköltést közlönyünkben is (1888) ismertette. Nem sokára reá elvesztettük *Váradai Móriczot* a kegyes tanítórend egyik kiváló tagját, a ki anyaegyesületünk választmányának is huzamosb ideig volt tagja. Ezután következett leg-súlyosabb veszteségünk buzgó tagtársunk és egykori elnökünk *Felméri Lajos* kora elhunytával, a kiről hogy külön emlékbeszédben nem emlékezünk ma meg, egyedüli oka az, hogy a ki erre leghívatottabb mindnyájunk között, dr. Moldován György tagtársunk, az irodalmi társaság holnapi gyűlésén fogja felolvasni emlékbeszédét, a mely azután folyóiratunkban fog megjelenni. Az év vége felé húnyt el dr. *Baligó János*, a kinek emléke még élénken él lelkünkben az ő örökké derült jó kedélyével. Ma reggel pedig elvesztettük egyesületünk egyik fiatal tagját *Bencze Miklós* tanárjelölt személyében, a kit a könyörtelen halál épen akkor ragadott el, a mikor sorsa és helyzete jobbra fordult. Legyen mindnyájuk emléke áldott!

Most pedig felkérem a titkár urat: szíveskedjék a választmány jelentését a múlt évi működésről felolvasni. (É. jenzés)

Az élénk tetszéssel fogadott elnöki jelentés után *Szádeczky* Lajos titkár olvasta fel a választmány következő jelentését a szakosztály múlt évi működéséről:

Tisztelt Közgyűlés!

Szakosztályunk második decenniumának első évéről, midőn beszámolni szerencsénk van, mind a számbeli gyarapodás, mind a szellemi tevékenység felől örvendetes képet tárhatunk a t. közgyűlés elé.

A múlt év elején adott programunkhoz híven a taggyűjtés terén nagyobb actiot indítottunk. Az „Erdélyi Múzeum“ 10. évfolyamának tartalomjegyzékét 500 példányban szétküldözvén egy felhívás kíséretében: szakosztályunk tagjainak száma örvendetes gyarapodásnak indult. Míg a megelőző években az új tagok száma átlag 10-re ment, addig a múlt 1894. évben 62 új taggal szaporodott szakosztályunk.

Kiadványunkat, az „Erdélyi Múzeum“-ot havi folyóiratként fentartottuk s a leszállított subventio mellett is deficit nélkül előbbi terjedelmében adtuk ki: 10 füzetben, (mellékleteivel együtt) 39¹/₂ íven. *Értekezései* sorozatában kiadtunk 18 önálló dolgozatot (31 közleményben); az *Irodalmi Szemlé*-ben 26 hazai és 14 külföldi munkát ismertettünk és bíráltunk; a *Különfélék* rovatában 25 nagyobb és több apró közlemény jelent meg. Ezekon kívül rend-

szeres ismertetéseket közöltünk a *Folyóiratok*-ról, a *szakosztály* gyűléseiről s kimutatást a megjelent „*Új könyvek*“-ről.

Közleményeinknek nemcsak száma tekintélyes; de a dolgozatok belső értéke is elismerést érdemel és nem egy figyelmet keltett szélesebb körben is. Megelégedéssel tarthatunk szemlét a közlemények sorrendjében a nagyobb dolgozatok felett, melyek tudományos irodalmunkban nem ephemer értékűek.

Brassai Sámuel, a magyar tudósok nagyérdemű Nestora, „Fejlődés és erkölcsstan“ cz. bölcsészeti tanulmányában (3 közleményben) tanúlságosan fejtegette az evolútió tanát.

Márki Sándor megírta az orosz-magyar érintkezések történetét az erdélyi fejdelmek korában (2 közl.).

Jankó János „Igriczek a Biharhegységben“ cz. munkájával egy régóta vitatott ethnographiai kérdést vetvén fel havasi oláh aink eredetéről adatokat szolgáltatott és alkalmat adott *Moldován* Gergelynek is nagybecsű tanulmánya megírására arról, hogy „Székelyek é a móczok?“ (2 közl.).

Lindner Gusztáv a középkori „Kalandosok“ intézményét s ezek jóformán egyedül itt *Kolozsvárt* megmaradt emlékeit tanulmányozván, megírta „A kolozsvári Kalandos-társulatok“ történetét 4 közleményre terjedő becses művében.

Békésy Károly az alkotmányos országokban dívó különféle választási rendszerek bírálatában szélesebb körben feltűnést keltett tanulmányával gazdagította politikai irodalmunkat (4 közl.).

Szakosztályunk titkára, *Szádeczky Lajos* a márcz. 15-iki ünnepélyen tartott beszédét „Erdély szerepéről a magyar szabadságharcokban és az unió történetéről“ közölte folyóiratunkban.

Szigethy Lajos Erdély legérdekesebb memoire-írója *Cserei Mihály* élete és története méltatásával gyarapította történetíróink kritikai ismertetését.

Petz Vilmos *Christopulus* új-görög költő szerelmi és bor-dalaiból mutatott be hat darabot sikerült műfordításban.

Versényi György egy elfeledett kolozsvári drámaíró, *Bodor Lajos*, emlékeit frissítette fel és munkáit méltatta behatóan (2 közl.).

Domján István a sepsi-szentgyörgyi székely múzeum őre a székely kérdés jelenlegi állását világította meg a tudományos elméletek összegezésével. — *Ugyaró Cserei Mihály*nak egy a saját felekezete védelmére írt omlékiratát közölte, a mely *Cserei* vallásos buzgalmát jellemzi.

Wertner Mór árpádkori archontologiai tanulmányaiból 3 erdélyi vajda kilétét tisztázza „Két Lőrincz nevű erdélyi vajda“ és „Pálfa Miklós erdélyi vajda“ cz. közleményeivel.

Ferenczi Zoltán az erdélyi színészet történetéből egy becses fejezetet „Báró Wesselényi színjátászó társaságáról“ folyóiratunkban tett közzé.

Veress Endre Hasdeennak a bakánfélszigeti népek geneológiájára tett bíráló észrevételeket.

Bálint Gábor a keleti nyelvek és népek kitűnő ismerője „Mipő fajúak a japánok?“ általános érdeklődést keltett munkájában kimutatja, hogy a japá-

nok és a khoreaiak turáni faj s nyelvük a magyarral rokon. Ugyanő még egy más érdekes tanulmányt is közölt a „hindu vallás-okról.“

Végül *Hindy* Árpád Kultsár Istvánról, mint a magyar hírlapírás úttörőjéről írt egy csinos méltatást.

Irodalmi és kritikai szemlének is élénk és változatos volt a múlt évben. Legyen elég ebből ama két érdekes polemiára hivatkozni, a mely Jankó János és Kanyaró F. között folyt Torda-Aranyoosszék Toroczko magyar (székely) népe felett — és Kassai Gusztáv és Peiz Vilmos között az új görög nyelv felett, s a *Különfélék* között is tartalmas kisebb dolgozatok jelentek meg. Pl *Felméri* Lajostól a socialista tanúók nemzetközi congressusáról; a bukaresti egyetemről; német tudósok életkoráról; vagy a Mátyás szobor pályaműveinek méltatása Finály Henrikől, vagy a római bányászok sírmezejéről. Zala na közelében *Téglás* Gábortól.

Munkatársaink e díszes során végig tekintve kegyelettel és mély fájdalommal kell megemlékeznünk e helyen is arról a nagy veszteségről, a mely szakosztályunkat egyik legkiűnőbb s legszorgalmasabb munkása *Felméri* Lajos halála által érte. Alig van oly füzete Erdélyi Múzeumunknak, melyben kisebb-nagyobb közleményt ne írt volna. Legutolsó munkája is szakosztályunk kiadásában látott napvilágot, mellékletként februári füzetünkhöz: Apáczai Csere János régi jeles pedagógusunk székfoglaló beszéde, az ő latin bevezetésével.

A mester után emlékezzünk meg a tanítványról is, a kit ép' a mai nap hajnalán ragadt ki szakosztályunk tagjai közül a halál. *Bencze* Miklós III. é. tanárjelölt ez, a ki önjerejéből közdötte fel magát már már a tanári pályára, de célpont előtt kimerülve, összeroskadt. Szakosztályunk buzgó — már irodalmi téren is dolgozni kezdett tagtársat vesztett benne.

Igy váltakozott múlt évi szakosztályi életünkben az öröm a gyászszal. A veszteségekbe, munkatársaink kegyeletes emlékét szívünkbe zárva bele kell nyugodnunk; az örvendetes gyarapodásból reményt és hitet kell merítenünk szakosztályunk további fejlődésére, felvirágzására. Szakosztályunk buzgó tagjaiban s munkatársainkban bízva, szép reményekkel tekintünk a beállott új esztendő eredményei elé!

S ezzel bemutatjuk a folyó évre előirányzott számadásunkat és költségvetésünket:

Zárszámadás 1894-ről.

A) Bevételek:

	Előirányzat.	Tényleg.
Pénztári maradék 1893-ról	151 frt 93 kr.	151 frt 93 kr.
Átalány a Múzeum Egylettől	1500 „ — „	1500 „ — „
Tagsági díjakból és hátralékokból	250 „ — „	364 „ — „
Előfizetésekből és nyomtatványokból	70 „ — „	249 „ 63 „
Intercalaris kamatokból	30 „ — „	22 „ — „
Összesen	2001 frt 93 kr.	2287 frt 56 kr.

Bevételi többlet az előirányzathoz képest 285 frt 63 kr. A kiadáshoz viszonyítva a bevétel 33 frt 66 kr. többlettel zárattott le, a melyben azonban 27 frt 1895. évi tagsági díjakból van. Ezzel szemben áll hátralékokban 57 frt követelés, a melyből azonban mintegy fele alig lesz felhajtható.

B) *Kiadás:*

	Előirányzat.	Tényleg.
Az Erdélyi Múzeum nyomtatása és fűzése	750 frt — kr.	908 frt 47 kr.
Irói tiszteletdíjak	850 „ — „	824 „ 21 „
A szerkesztő tiszteletdíja	300 „ — „	300 „ — „
Nyomatványok	70 „ — „	32 „ 10 „
Irodai és expeditio költség, postaköltségek {		78 „ 20 „
Szolga díjazása	30 „ — „	30 „ — „
Apáczai Cserei János beszédének kiadása	100 „ — „	81 „ — „
Összesen	2100 frt — kr.	2253 frt 98 kr.

Az előirányzatba felvett valószínű hiány 98 frt 07 kr. helyett pénztári maradék 33 frt 66 kr., daczára a 153 frt 90 kr. több kiadásnak.

*Költségvetési előirányzat 1895-re.*A) *Bevétel:*

Pénztármaradék 1894-ről	33 frt 66 kr.
Általán a Múzeum Egylettől	1500 „ — „
Tagsági és előfizetési díjakból s nyomtatványokból	320 „ — „
Időközi kamatokból	20 „ — „
Összes bevétel	1873 frt 66 kr.

B) *Kiadás:*

Az Erdélyi Múzeum nyomtatása, fűzése	800 frt — kr.
Irói tiszteletdíjak	800 „ — „
Szerkesztő tiszteletdíja	300 „ — „
Irodai költség, expeditio, meghívók stb.	70 „ — „
Szolga díjazása	30 „ — „
Összesen	2000 frt — kr.
—	1873 frt 66 kr.
Mutatkozó hiány	126 frt 34 kr.

melyet valamiként el kell enyésztetnünk.

Az általános helyesléssel fogadott vál. jelentés után az elnök tett jelentést a múlt évi pénztári számadásnak a választmányban történt megvizsgálásáról, a mi helyeslőleg tudásúl vétetvén, a jelen évi számadás megvizsgálására kiküldettek *Versényi György dr.* és *Komáromy Ferencz r.* tagok.

Elnök jelentést tévén a választmány egy harmada ki-orsolásáról, öt vál. tag választására hívja fel a közgyűlést, szavazatszedő bizottságul felkérvén

Lindner Gusztáv dr. és *Moldován* Gergely dr. vál. tagokat. Beadatott 17 szavazó czédula, a melyen nyertek *Ferencz* Zoltán 16, *Finály* Henrik 16, *Gyalui* Farkas 15, *Kanyaró* Ferencz 15, *Lázár* Gyula 14, *Versényi* György 5, *Bálinth* Gábor 2, *Ziegler* Ignác 1 szavazatot. Az öt legtöbb szavazatot kapott tagtársat, u. m.: *Ferenczi* Zoltánt, *Finály* Henriket, *Gyalui* Farkast, *Kanyaró* Ferenczet, *Lázár* Gyulát elnök az 1895–97-ik évi ciklusra vál. tagoknak jelenti ki, a tavaly megválasztott többi 10 vál. tag mellett.

Titkár új tagokul bejelenti a következőket: Özv. *Csereyné sz. Zathureczky* Emilia úrnő Imecsfalván (aj. az elnök), br. *Mannsberg* Sándor Kolozsvárt, *Kolozsvári* Casino, *Katona* József-kör Kecskeméten (csereviszony), *Pisztóry* Mór dr. egyetemi tanár Kolozsvárt, *Lukács* Adolf dr. egyet. tanár Kolozsvárt, *Kilián* Frigyes egyet. könyvtáros Budapesten (előfizető), *Révai* Leo könyvkereskedő Budapesten (előfizető), *Bakó* István tanárjelölt (aj. a titkár); *Major* Károly áll főgymn. tanár Zomboron (aj. Geréb Márton tnr.), *Vas* István unit. lelkész Homoród-Szentpéteren, *Pálfi* Márton tanárjelölt Kolozsvárt (aj. Vas Miklós), *Imre* Sándor és *Rácz* Gyula tanárjelölt Kolozsvárt (aj. Holczhammer János). Több tárgy nem lévén, elnök a közgyűlést bezárja.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet

bölcselet-, nyelv- és történettud. szakosztálya tagjai:

<i>Elnök</i> : Szamosi János dr. egyetemi tanár.	} 1894–96.
<i>Alelnök</i> : Márki Sándor dr. " "	
<i>Titkár-szerkesztő</i> : Szádeczky Lajos dr. " "	

Választmányi tagok:

Farkas Lajos dr. egyetemi jogtanár	1894–96.
5 Fazakas József tanító-képezdei tanár	1894–96.
Ferenczi Zoltán dr. egyet. könyvtárigazgató	1895–97.
Finály Henrik dr. egyet. bölc. k. tanár	1895–97.
Gyalui Farkas dr. hirlapíró	1895–97.
Kanyaró Ferencz dr. unit. főgymn. tanár	1895–97.
10 Lázár Gyula dr. tanítónő-képezdei tanár	1895–97.
Lindner Gusztáv dr. egyet. jogtanár	1894–96.
Moldován Gergely dr. egyet. b. k. tanár	1894–96.
Nagy Károly dr. keresk. akad. tanár	1894–96.
Schilling Lajos dr. egyet. b. k. tanár	1894–96.
15 Szász Béla dr. egyet. b. k. tanár	1894–96.
Széchy Károly dr. egyet. b. k. tanár	1894–96.
Török István dr. ref. főgymn. igazgató	1894–96.
Vajda Gyula dr. kegyesrendi kormánysegéd	1894–96.

Összesen 18.

A Múzeum-Egylet tagjai közül a szakosztálynak tagjai:

- Abt Antal dr. Kolozsvár. Kolozsvári Úri Casino.
 Bálintt József br. alapító Kolozsv. Komáromi Ferencz Kolozsv.
 Békésy Károly dr. Kolozsvár. Kővári László alap. Kolozsv.
 Béli István alapító M.-Vásárh. 25 Kun Géza gr. alap. M.-Németi.
 5 Boos G. Örgy Kolozsvár. (Lindner Gusztáv dr. v. t. Kolozsv.)
 Böhm Mihály Kolozsvár. (Moldován Gergely dr. v. t.
 Brassai Sámuel dr. alap. Kolozsv. (Nagy Károly v. t. Kolozsvár.)
 Cseh Lajos Kolozsvár. Nagy-enyedi ev. ref. főiskola.
 Dániel Gábor alapító Kolozsvár. Rombauer Emil Brassó.
 10 Demeter Károly alapító Kolozsv. Sándor József Kolozsvár.
 Esterházy János gr. alap. Kolozsv. (Schilling Lajos dr. v. t. Kolozsv.)
 Esterházy Kálmán gr. igazgató t. Szabó Sámuel Kolozsvár.
 és elnök Kolozsvár. (Szamosi János dr. szako elnök, Ko-
 (Farkas Lajos dr. v. t. Kolozsv.) lozsvár.)
 (Ferenczi Zoltán dr. v. t. Kolozsv.) (Szász Béla dr. v. t. Kolozsvár.)
 (Finály Henrik dr. alapító, titkár és 30 Szász Domokos Kolozsvár.
 v. t. Kolozsvár. Szász Ge. ő Kolozsvár.
 (Gyalui Farkas dr. v. t. Kolozsv.) Ternér Adolf dr. Kolozsvár.
 Gyarmathy Miklós alap. Kolozsv. Thorotzkay Sándor alap. Toroczko-
 Gergely Samu dr. Kolozsvár. Szt.-György.
 15 Groisz Gusztáv dr. Kolozsvár. Torma Zsófia igazg t. Kolozsvár.
 Hegedüs Sándor alap. Kolozsv. (Török István dr. v. t. Kolozsv.)
 Jakab Elek alap. Budapest. (Vajda Gyula dr. v. t. Kolozsv.)
 Jósika Sámuel báró Bécs. 35 Vályi Elek alapító Kentelke.
 Kanitz Ágost dr. alapító Kolozsv. Vigyázó Ferencz alap. Budapest.
 20 Koch Antal dr. Kolozsv. Összesen 36.
 Kolosvári Sándor dr. Kolozsv.

Rendes tagok és előfizetők:

N é v	Lakhelye	Belépett	F i z e t e t t		
			1893	1894	1895
forint					
Abelsberg József	Léva	1895	—	—	2
Ábrai Lajos	Arad	1894	—	2	2
Adorján Miklós	Csurgó	1884	2	2	3
Ajtai K. Albert	Kolozsvár	1892	3	3	3
5 Aradi keresk. akadémia	Arad	1894	—	2	2
Aradi Kölcsey-egyesület	Arad	1894	—	2	2
Bajai cist. rend. főgymn.	Baja	1884	2	2	2
Baczó Mózes	Kolozsvár	1894	—	3	3
Balassa József dr.	Debreczen	1892	2	2	2
10 Balásy Dénes	Budapest	1884	2	2	2
Bálinth Gábor	Kolozsvár	1895	—	—	—
Bakó István	Kolozsvár	1895	—	—	—
Balogh Arthur dr.	Budapest	1894	—	2	2
Balogh Péter	Szolnok	1893	2	2	2
15 Barabás László	Szivák N.	1892	2	2	2
Bartók Jenő	Kolozsvár	1894	—	—	—

N é v	Lakhelye	Belépett	F i z e t e t t		
			1893	1894	1895
			forint		
Bayer József	Budapest	1892	2	2	.
Beöthy Zolt dr.	Budapest	1891	2	2	.
Bellaagh Etele	Nagy-Várad	1894	—	3	.
20 Berzeviczy Edmund	Berzevicze	1895	—	—	2
Bod Péter	N.-Szeben	1887	2	2	.
Bodrogi János	N.-Enyed	1894	—	2	.
Borcsa Mihály dr.	Kolozsvár	1894	—	2	.
Bordeaux Árpád	Kolozsvár	1894	—	3	.
25 Both István dr.	Zilah	1892	2	2	.
Bournáz Ernő	Kaposvár	1884	2	2	.
Böloni László	B.-Hunyad	1894	—	2	.
Brassai ev főg. könyvt.	Brassó	1890	2	2	2
Bpesti II ker. kath. főg.	Budapest	1894	—	2	.
30 Bpesti VII. ker. áll. főg.	Budapest	1884	2	2	.
Bpesti IX ker. polg. és ke- resk. iskola	Budapest	1892	—	—	.
Bpesti Országos Levéltár .	Budapest	1894	—	2	.
Concha Győző dr.	Budapest	1894	2	2	.
Csengeri János dr.	Budapest	1891	2	2	.
35 Cserey József	Temesvár	1884	2	2	.
Özv. Cserey Jánosné szül. Zathureczki Emília.	Imecsfalva	1895	—	—	3
Cserép József dr.	Arad	1891	2	2	.
Csontos Olivér	M.-Vásárhely	1893	2	2	.
Csánky Dezső dr.	Budapest	1893	2	2	.
40 Czigler Ignác dr.	Kolozsvár	1894	—	3	.
De Gerando Antonina	Kolozsvár	1888	3	3	.
Demek Győző dr.	Nagyvárad	1884	2	2	2
Dengi János dr.	Lugos	1894	—	2	.
Dévai főreál isk. tan. kövt.	Déva	1890	2	2	2
45 Dévai főreál isk. önk. kör	Déva	1888	2	2	2
Domján István	S.-Szt.-György	1894	—	2	2
Eisler Mátyás dr.	Kolozsvár	1892	3	3	.
Endrei Ákos	Kaposvár	1889	.	.	.
Erdélyi Lajos	Kolozsvár	1894	—	3	.
50 Erdélyi Pál	Budapest	1891	.	.	.
Erzsébetvárosi áll. főgymn.	Erzsébetváros	1890	2	2	2
Eröss József	Gyulafehérvár	1894	—	3	.
Farkas Róbert	Kassa	1884	2	2	2
Farnos Dezső dr.	S.-Szt.-György	1884	2	2	2
(Fazakas József v. t.)	Kolozsvár	1884	3	3	.
55 Fehértemplomi áll. főg.	Fehértemplom	1894	—	2	.
Fekete István	Selmecz	1891	2	2	.
Ferenczi Alajos dr.	Zenta	1884	2	2	2
Fogarasi polg. és ker. isk.	Fogaras	1895	—	—	2
Fülöp Adorján dr.	Zenta	1884	2	2	2
60 Füredi János	Temesvár	1892	2	2	.

N é v	Lakhelye	Belépett	F i z e t e t t		
			1893	1894	1895
			forint		
Gaál Lajos	Szombathely	1892.	2	2	.
Gáspár János	N-Enyed	1894	—	2	2
Geréb Márton	Kolozsvár	1834	3	3	.
Gerece Péter dr.	Budapest	1884	2	2	.
65 Gerevics Gusztáv	Zombor	1894	—	2	.
Görgei Arthur (előfiz.)	Visegrád	1885	2	2	2
Gurnesevics Lajos	Nagy-Bánya	1887	2	2	.
Gyulafehérvári r. k. főz.	Gyulafehérvár	1894	—	2	2
Hám Sándor dr.	Kolozsvár	1892	3	3	.
70 Halász Ignác dr.	Kolozsvár	1895	—	—	.
Hegedüs István dr.	Budapest	1884	—	2	.
Héjjas Pál	Csurgó	1896	.	.	.
Henning Rudolf	Nagy-Szeben	1889	2	2	.
Hemrich Gusztáv dr.	Budapest	1892	2	2	.
75 Horváth Cyrill	Baja	1891	2	2	.
Horváth Ödön dr.	Eperjes	1894	—	2	2
Holczhammer János	Kolozsvár	1894	—	3	.
Imre Lajos dr.	H.-M.-Vásárh.	1887	2	2	2
Imre Sándor	Kolozsvár	1895	—	—	.
80 Incze István	Léva	1891	2	2	.
Jankó János dr.	Budapest	1894	—	2	.
János Péter	Sz.-Udvarhely	1884	2	2	2
Jármy József	H.-M.-Vásárh.	1893	3	2	2
Kammerer Ernő dr.	Budapest	1894	—	.	.
(Kanyaró Ferencz v t)	Kolozsvár	1893	3	3	.
85 Kapás Aurél	S.-A.-Ujhely	1891	.	.	.
Karácson Béla	Sz.-Udvarhely	1894	.	3	.
Karácsonyi János dr.	N.-Várad	1894	—	2	2
Kassai prem. főgymn	Kassa	1888	2	2	.
Keil Alajos dr.	Losonez	1884	2	2	2
90 Kecskeméti Katona József- kör (csere-viszony)	Kecskemét				
Keith Károly	Kolozsvár	1894	—	3	.
Kilián Frigyes	Budapest	1895	—	—	2
Késmárki ev. lyceum	Késmárk	1894	—	2	2
Kolozsvári Casinó	Kolozsvár	1895	—	—	2
95 Kolozsv. unit. főg. t. k.	Kolozsvár	1891	3	3	.
Kolozsvári tanítónő-k.	Kolozsvár	1884	2	2	.
Kolozsvári polg. isk.	Kolozsvár	1884	2	2	.
Komáromi Lajos	Budapest	1892	2	2	.
Koncz Elek	Kolozsvár	1894	—	3	.
100 Kondor József.	Csurgó	1884	2	2	.
Kónya Ferencz	Mi-kolcz	1884	2	2	.
Kovács János	Kolozsvár	1884	3	3	.
Kovács József.	Léva	1895	—	—	.
Kölln Gyula Norbert	Sz.-Somlyó	1889	.	.	.
105 Körmezbányai főreál	Körmezbánya	1889	2	2	.

N é v	Lakhelye	Belépett	F i z e t e t t		
			1893	1894	1895
			forint		
Körösy Sándor	Fiume	1893	2	2	.
Kövér János	Nagy-Enyed	1894	—	2	.
Krenner Miklós	Kolozsvár	1894	—	3	.
Kroll Rudolf	Léva	1895	—	—	.
110 Kulcsár Endre	Debreczen	1887	2	2	.
(Lázár Gyula dr. v. t.)	Kolozsvár	1889	3	3	.
Lehmann Róbert dr.	Kolozsvár	1884	3	3	.
Lichtenegger József	Szatmár	1884	2	2	.
Lukács Adolf dr.	Kolozsvár	1895	—	—	.
Major Károly	Zombor	1895	—	—	.
115 Mannsberg Sándor br.	Kolozsvár	1895	—	—	.
(Márki Sándor dr. alelnök)	Kolozsvár	1892	3	3	3
M.-vásárh. ev. ref. coll.	M.-Vásárhely	1887	2	2	2
M.-vásárhelyi Casino-egylet	M.-Vásárhely	1894	—	2	2
Melich János	Bécs	1894	—	3	.
Mészáros Lajos	Zenta	1888	2	2	.
120 Mika Sándor dr.	Budapest	1884	2	2	.
Miskolczi ev. ref. főg.	Miskolcz	1887	2	2	.
Murajda J. József	Kolozsvár	1894	—	3	3
Nagy Béla dr.	Abaúj-Komlós	1894	—	2	.
Nagy József	Nagy-Szeben	1884	2	2	.
125 N.-enyedi Bethlen-főisk. if- jusága oly.-egylete	Nagy-Enyed	1894	—	2	.
Nagyváradai reálisk.	Nagy-Várad	1886	2	2	.
Neményi Imre	Makó	1892	.	.	.
Novák László	Füzér (Abaúj-m.)	1891	2	2	.
Olti Mózes	Kolozsvár	1894	—	3	.
130 Óváry Kelemen	Kolozsvár	1884	3	3	.
Pannonh. főap. könyvt.	Gy.-Szt.-Márt.	1884	2	2	2
Pálffy Márton	Kolozsvár	1895	—	—	.
Pap Károly dr.	Kolozsvár	1892	3	3	.
Pecz Vilmos dr.	Kolozsvár	1892	3	3	.
135 Pethő Gyula dr.	Budapest	1893	2	2	.
Pisztóry Mór dr.	Kolozsvár	1895	—	—	.
Pór Antal	Esztergom	1889	2	2	2
Pozsonyi áll. főreálisk.	Pozsony	1894	—	2	.
Rácz János	Kolozsvár	1894	—	.	.
140 Rácz Gyula	Kolozsvár	1895	—	—	.
Radvánszky Béla br.	Sajó-Kazán	1890	2	2	.
Rády József	Sát-Alja-Ujhely	1894	—	2	.
Reiner Zsigmond	Budapest	1891	—	2	2
Réger Ede	Léva	1895	—	—	2
145 Révay Leó	Budapest	1894	—	2	2
Révész Ferencz	Sz.-Somlyó	1889	2	2	.
Rózsah. gymn. könyvt.	Rózsahely	1890	2	2	2
Sárospataki főiskola	Sárospatak	1890	2	2	2
Serédi Lajos dr.	Pozsony	1894	—	2	.

N é v	Lakhelye	Belépett	F i z e t e t t		
			1893	1894	1895
			forint		
150 Simon Gábor	Miskolcz	1884	2	2	.
Sümezi reáliskola	Sümeg	1890	2	2	2
Schöffler Leó	Sz.-Somlyó	1889	2	2	.
Szabadkai főgymn.	Szabadka	1884	2	.	.
Szatmári r. k. főgymn.	Szatmár	1884	2	2	2
155 Szalay Gyula	Félegyháza	1890	2	2	.
(Szádeczky Lajos dr. titk.)	Kolozsvár	1892	3	3	3
Számek György	Kolozsvár	1893	3	3	3
Szászvárosi Kún-Collegium	Szászváros	1895	—	—	2
(Széchy Károly dr. v t)	Kolozsvár	1885	3	3	.
Székely Mikó coll.	S.-Szt.-György	1887	2	2	2
Székely-udvarh. Kiss-féle könyvtár	Sz.-Udvarhely	1884	2	2	2
160 Székesfehérvári főreálisk	Sz.-Fehérvár	1892	2	2	2
Szentimrei István	Erzsébetváros	1889	2	2	.
Széplaki János dr.	Kolozsvár	1893	3	3	.
Szigethy Lajos dr.	Eperjes	1894	—	2	.
Szilágyi Gyula	Nagy-Enyed	1884	2	2	.
165 Szilasi Gergely dr.	Kolozsvár	1884	3	3	.
Szily Kálmán	Budapest	1892	2	2	.
Szinnyei József dr.	Budapest	1887	2	2	.
Szlávik Mátyás dr.	Eperjes	1894	—	2	2
Tagányi Károly dr.	Budapest	1894	—	2	2
170 Takács Sándor dr.	Budapest	1891	2	2	.
Tauszik B. Hugó	M.-Vásárh.	1894	—	2	2
Téglás Gábor	Déva	1884	2	2	.
Telepy Károly	Budapest	1891	2	2	.
Temesvári főreáliskolai ifju- sági könyvtár	Temesvár	1889	2	2	2
175 Thallóczy Lajos	Bécs	1895	—	—	2
Torma Miklós	Deés	1894	—	2	.
Tóthfalusi József	Kolozsvár	1894	—	.	.
Török Bertalan	Nagy-Enyed	1894	—	2	2
Török Imre dr.	Kolozsvár	1894	—	3	.
180 Trencsény Károly	Zombor	1891	2	.	.
Vajda Emil dr.	Sz.-Udvarhely	1884	2	2	.
Váró Ferencz	N.-Enyed	1884	2	2	.
Vas István	H.-Szt.-Péter	1895	—	—	.
Vas Miklós	Kolozsvár	1894	—	3	.
185 Veress Béla	Kolozsvár	1894	—	3	.
Veress Endre	Bécs	1892	3	3	2
Veress Ignác	N.-Szeben	1890	2	2	.
Versényi György dr.	Kolozsvár	1895	—	—	.
Wertner Mór dr.	Muzsla	1894	2	2	2
190 Zayzon Ferencz	Nagy-Enyed	1894	—	2	.
Zentai községi gymn.	Zenta	1884	2	2	.
Zlinszky Aladár	Pozsony	1892	2	2	.

N é v	Lakhelye	Belépett	F i z e t e t t		
			1893	1894	1895
			forint		
Zilahi ev. ref. főgymn. . .	Zilah	1894	—	2	2
Zombori áll. főgymn. . .	Zombor	1894	—	2	.
195 Zoványi Jenő	Tisza-Földvár	1890	3	3	.
Zolnai Gyula dr.	Székesfehérvár	1893	2	2	.
Zsigmond János	Léva	1895	—	—	.
Zsoldos Benő	Sáospatak	1884	2	2	.

Összesen = 198. Mind összegévé = 252.

Megjegyzés: Az üres rovatok a tagdíj fizetlenségét jelentik.

Meghaltak 1894-ben s 1895. jan. 26-ig:

Baligó János dr. . Temesvárt † 1895. jan.
 Bencze Miklós . Kolozsvárt † 1895. jan. 26.
 Felméri Lajos . Kolozsvárt † 1894. máj. 2
 Kun Kocsárd gr. Szászvároson † 1895. jan. 11.